

MONOSTORI TIBOR

Az aranykori spanyol és a magyarországi irodalom: egy új, európai paradigma

Bevezetés

Mit keresnek a Hunyadiak egy Olivares gróf-hercegnek ajánlott remekműben? Miért írtak a Forgáchokról Burgundiában és Velencében? Miért Spanyol-Németalföldön jelentette meg kötetét Zsámboky János a lepantói győzőről? Egy Milánóban írt pamfletről tudhatta meg a legtöbbet az európai olvasó Bethlen Gábor külpolitikájáról? Miért egy magyarországi nemből kértek tanácsot Brüsszelben egy drámakötet kiadása ügyében? Elképzelhető, hogy a Spanyol Monarchia-beli szerzők relatív többségben voltak Forgách Ferenc és Pázmány Péter esztergomi érsekek könyvtárában? *Hispanica* vagy *gallica* van több a *Bibliotheca Zrinianában*? Egy spanyol humanista író kötetének fordítása újította meg Kazinczy Ferenchez mérhetően a magyar nyelvet? Mikor kezdtek hazánkban Cervantest és pikareszket olvasni? Hathatott-e a spanyol irodalom Ballasi Bálint költészetére? Mi volt a jelentősége Lipsius, Botero, Campanella és Malvezzi, illetve jezsuita szerzők „spanyol” identitásának? Milyen hatása lehetett *nápolyi nyelvű* meséknek?

Tanulmányunkban rendező elvet kínálunk a részben itt megadott, részben már elérhető válaszok között, és útmutatást adunk a még hiányzóknak megtalálásához. Ezzel két területen törlesztjük régi adósságunkat. Egyrészt a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében, a „Lendület” Szent Korona Kutatócsoportban végzett, a kora újkori spanyol–magyar kapcsolatokat érintő alap kutatásaink tágabb értelemben vett irodalomtörténeti (és ehhez kapcsolódó művelődés- és eszmetörténeti) vonatkozásait először foglaljuk össze. Másrészt a 17. századi spanyol irodalom egyik jelentős alkotójáról, a közép-európai Habsburg Monarchiában és Erdélyben is igen népszerű Diego Saavedra Fajardo (1584–1648) murciai íróról, politikai gondolkodóról, politikusról és diplomatáról az elmúlt évtizedben fél tucat írásunk, köztük egy monográfia jelent meg, de magyar nyelven még nem írtunk róla.¹

* A szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet „Lendület” Szent Korona kutatócsoport tagja. Köszönetet mondunk Pálffy Gézának, a kutatócsoport vezetőjének tanácsaiért és támogatásáért, Knapp Évának a kézirat elolvasásáért és javításaiért, észrevételeiért; Korpás Zoltánnak, Martí Tibornak, Sagrario López Pozának, Sònia Boadasnak és José Luis Villacañasnak az inspiráló beszélgetésekért. Az ELTE Spanyol Tanszék, a madridi Complutense Egyetem és az Eötvös Collegium tanárai alapozták meg és tartották fenn az irodalomtörténet iránti érdeklődésünket.

1 Kivétel doktori disszertációnk: MONOSTORI Tibor, *Diego Saavedra Fajardo és a Habsburg-egység: 1633–1646* (Budapest: ELTE Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Doktori Iskola, 2011). Átdolgozott,

A két, néhány tekintetben összefonódó kutatás számunkra nem várt eredménye, hogy paradigmaváltást látunk szükségesnek az aranykori hispán és a 16–17. századi Kárpát-medencei művelődés kapcsolattörténetének vizsgálatában. A váltás három pontban foglalható össze. Egyrészt szükséges néhány alapfogalom tisztázása vagy újra meghatározása. Másrészt a kölcsönös hatások a korábban gondoltnál egy nagyságrenddel kiterjedtebbek és jelentősebbek voltak. Harmadrészt ezek a hatások logikus és koherens rendszerként értelmezhetők és kutathatók.

Eredményeink egyben szerves folytatásai lehetnek (többek között) Klaniczay Tibor,² Bene Sándor³ és Knapp Éva⁴ eszme-, könyv- és irodalomtörténeti munkáinak. Az írásaikban található rendszerszemlélet, alapkutatások, globális látásmód, filológiai megközelítés és szakirodalmi kitekintések meghatározó mértékben hozzájárultak problémafelvetéseink kialakulásához. Olvasásuk elengedhetetlen volt azért is, mert témánk *per definitionem* összeurópai: a spanyol Habsburg világbirodalom rendkívül heterogén kultúrájának és Magyarország művelődésének két évszázados, közvetlen vagy közvetített kapcsolata.

A tanulmány három részre tagolódik. Az elsőben bemutatjuk a nézőpontváltás két metodológiai kulcsát: az irodalmi földrajz vagy kartográfia (*literary cartography*, *Literaturgeographie* stb.) egy alkalmazását, illetve egy globális és Habsburg dinasztia-központú civilizációs-történeti modellt. A második részben pontokra bontva esettanulmányokat, mélyfúrásokat mutatunk be, egyben több levéltári forrást és könyvtári katalógust elemzünk. Végül egy frissen felfedezett kéziratot művet, az 1640-ben írt, IV. Fülöp első miniszterének, Olivares gróf-hercegnek dedikált, szinte bizonyosan Saavedra Fajardo által írt *A semlegesség ellent* hívjuk segítségül, hogy szintetizáljuk, majd összefoglaljuk megállapításainkat.

Röviden vagy hosszabban említünk olyan személyeket és műveiket, akik egyrészt önmagukban is a hatásrendszer mechanizmusának példái, másrészt legtöbbször közvetlenül is kapcsolatba hozhatók a murciai gondolkodóval. Írunk humanista, késő reneszánsz vagy barokk írókról és polihisztorokról, mint Philippe de Comynes és Zsámboky János, nagyhatású írókról és diplomatákról, mint Antonio de Vera y Figueroa (La Roca

---

kibővített kiadása, egyben Saavedra Fajardo-biográfia, amely mintegy száz esszé és irat első kiadása: MONOSTORI Tibor, *Diego Saavedra Fajardo and the Myth of Ingenious Habsburg Diplomacy: A New Political Biography and Sourcebook* (A Coruña: SIELAE, 2019). Spanyol fordítása 2020-ban jelenik meg a Guillermo Escolar kiadó gondozásában. Egy korábbi biográfia: Manuel FRAGA IRIBARNE, *Diego de Saavedra y Fajardo y la diplomacia de su época* (Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 1998²).

2 Például: KLANICZAY Tibor, *Pallas magyar ivadéka* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985), számos Zrínyi-tanulmánya mellett.

3 Például: BENE Sándor, *Theatrum politicum: Nyilvánosság, közvélemény és irodalom a korai újkorban*, Csonkai könyvtár (Bibliotheca studiorum litterarium) 19 (Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 1999).

4 Elsősorban: ÉVA KNAPP and GÁBOR TÜSKÉS, *Emblematics in Hungary: A Study of the History of Symbolic Representation in Renaissance and Baroque Literature*, Frühe Neuzeit 86 (Berlin: De Gruyter, 2003); ÉVA KNAPP and GÁBOR TÜSKÉS, *Litterae Hungariae: Transformationsprozesse im europäischen Kontext (16–18. Jahrhundert)* (Münster: MV Wissenschaft Verlag, 2018); KNAPP ÉVA, *Pázmány-relikviák a budapesti Egyetemi Könyvtárban* (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára, 2012).

grófja) és Virgilio Malvezzi, továbbá egyházi vagy világi főurakról, udvari politikusokról és mecénásokról, mint Pázmány Péter és Zrínyi Miklós. Végül a spanyol aranykor óriásairól, mint Lope de Vega és Cervantes. Felhasználtunk kiadatlan kéziratokat is Esztergomból, Brüsszelből, Baszkföldről és Madridból.

Hispania nem Spanyolországban van: egy összetett állam művelődés-kartográfája

A topográfiai, kartográfiai, geográfiai módszerek átvétele az irodalomtudományba egy nehezen meghatározható irányzatot eredményezett. Mi pusztán irodalomtörténeti értelemben használjuk, és leginkább Piatti megfogalmazását („térbeli elrendezésű irodalomtörténet”) találjuk témánkra alkalmazhatónak, mivel „térbeli elrendezésű művelődéstörténet”.⁵

A tanulmányunk első bekezdésében szereplő felsorolás nem véletlen: a spanyol Habsburg civilizáció és az aranykori irodalom elsősorban a mai Spanyolország határain kívül hatott, egyben kapott hatásokat a magyarországitól. Így amikor a kapcsolatrendszert fel- és letérképezzük (*mapping*), viszonylag kevés időt töltünk majd az Ibériai-félszigeten. E nézőpontváltás igazolásához először szükségesnek tartjuk a Habsburg-dinasztia és a kora újkori „Spanyolország” fogalmainak tisztázását.

Ami az előbbi fogalmat illeti, azt a 17. század végén kezdték rendszeresen használni. A korban a jogban, a diplomáciában és az írásbeliségben Ausztriai Háznak hívták a(z 1558-ban végleg szétváló) spanyol főág és a közép-európai mellékág együttesét.⁶ Külön tanulmányt igényelne azoknak a munkáknak a felsorolása, amelyekből nyilvánvaló, hogy a fogalom európai forrásokban előforduló latin, német és spanyol megfelelőihez, a *Domus Austriaca*, *Haus Österreich* és *Casa de Austria* szavakhoz Magyarországon az elmúlt évtizedekben (is) tévesen a bécsi (vagy prágai) központú ágat társították. Akár kizárólagosan, és olyan esetekben is, amikor a szerzője egyértelműen a Spanyol Monarchiát vagy a dinasztia egészét értette alatta.

Ami a Spanyol vagy Katolikus Monarchiát (*Monarquía Hispánica*, *Monarquía Católica*), azaz a Katolikus Király (*Rey Católico*, *Rex Catholicus*) uralma alatt álló területeket, modern fogalommal a spanyol Habsburg világbirodalmat illeti, az számos területet foglalt magában: az Újvilágon és a Kasztíliai Korona ibériai területein kívül az egykori középkori Burgundia jelentős területét (az 1512 óta létező burgundi birodalmi kerületet, benne a Burgund Grófsággal és Németalfölddel; a holland Egyesült Tartományok lázadása után a Grófsággal és Dél-[vagy Spanyol-]Németalfölddel), a Milánói Hercegséget, illetve az Aragón Korona országait, köztük a Nápolyi és Szicíliai Királyságokat. 1580 és 1640 között a Portugál Királyságot is.

5 Barbara PIATTI, „Irodalmi geográfia és irodalmi kartográfia”, ford. CsÉCSEI Dorottya, *Helikon* 65 (2019): 233–243, 234. A *Helikon* e kötete a témának szentelt különszám.

6 MONOSTORI Tibor, „A Magyar Királyság helye az Ausztriai Ház országai között az európai spanyol hegemónia korában (1558–1648)”, *Századok* 143 (2009): 1023–1062, 1028–1030.

Kimutatható, hogy a hispán összetett állam nem ibériai területei „a historiográfiában” fokozatosan elveszítették politikai, jogi és kulturális fogalmi töltetüket.⁷ Nápolyi és milánói várépítésszek, mérnökök, katonák, bankárok, költők, tudósok mint „olaszok”, „itáliaiak”; spanyol-németalföldi és burgundi művészek, diplomaták, hadvezérek mint „vallonok”, „franciák”, „flamandok”, „belgák”, „dél-németalföldiek” jelentek meg. Gyakran utalás és értelmezési kísérlet sem történik a (természetüktől függően) mozgásukat, identitásukat, lojalitásukat, céljukat meghatározó vagy lehetővé tevő jogi, kulturális és történelmi keretre. Hasonló tapasztalható az újvilági alkirályságokról importált „amerikai” arany, ezüst, növények és krónikák esetében is.

Tanulmányunkat tekintve különösen Spanyol-Németalföld, a Milánói Hercegség és a Nápolyi Királyság esetében szükséges hangsúlyozni, hogy ezek jogilag és politikailag éppúgy a Spanyol Monarchia integráns részei voltak, mint Kasztília vagy Katalónia, vagy miként Stájerország, Morávia, Varasd, Sopron és Pozsony a közép-európai Habsburg Monarchiáé. Milánó, Nápoly és Németalföld a hispán összetett állam kritikusán fontos politikai, katonai, pénzügyi *oszlopai* voltak, ahogy már a korban nevezték őket. A Németalföld szó gyakori, modern kori azonosítása Hollandiával idegen a korabeli szóhasználatól.

A történelmi és kulturális földrajzi sávtévesztések és bizonyos kutatástörténelmi sajátosságok⁸ rendszeresen félreértéseket eredményeznek. Itt két művelődéstörténelmi esetet említünk.

Erdődy György 1633-ben tanulmányi céllal utazott Douai városának egyetemére. Ugyanabban az évben megjelent ott egy reprezentatív kötete.⁹ A történelmi szakirodalomban, ahol azonosítják az egyetemnek otthont adó államot, „franciaországi” peregrinációról írnak, holott Douai ekkor (a burgundi birodalmi kerület részeként) a Spanyol Monarchia része, éppúgy, mint a tőle északra lévő, szintén spanyol-németalföldi Antwerpen.¹⁰ A különbségtétel nem lehet mellékes, mert éppen a két Németalföld határán költi el ekkor a legtöbb anyagi és emberi erőforrást a két szövetségi rendszer (a Habsburgok és a francia-holland koalíció) az európai hegemoniáért. Három évvel később (mint látni fogjuk) Forgách Péter koronaőr a Spanyol Monarchiához tartozó, és ekkor *nem franciaországi* Burgund Grófság védelmében portyázik az ellenfél, *Franciaország* területén található Burgund Hercegségben, amit megcsodál egy burgundi polihisztor is.

A másik „kartográfiai” példánk is Németalfölddel és peregrinációval kapcsolatos. A 17. században Leuvenben tanuló diákokra kíváncsi kutató négy szék közé esik, ha

7 Uo., 1055.

8 Uo., 1053–1055.

9 A *Gloria virtutis Hungariae* toposzának ikonográfiai ismertetését lásd: KNAPP Éva, „A Szent István-ikonográfia megújítási kísérletei a XVII–XVIII. századi sokszorosított grafikában”, in *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, főszerk. SZÖGI László, 13 köt. 12:295–324 (Budapest: ELTE Egyetemi Könyvtár, 2005), 12:308.

10 A legfrissebb szakirodalom pontosan leírja az egyetemalapítás körülményeit, az antwerpeni tézislapot, több politikai kulcsszereplőt, mégsem vonja le a következtetést, vö. BENDA Borbála és DICSŐ-ERDŐDI Balázs, „Erdődy György peregrinációja (1631–1635)”, *Századok* 143 (2009): 919–943.

erről a téma reprezentatív forrássorozatából kíván tájékozódni.¹¹ Különböző okokból a részleteket az egyetemtörténeti széria „belga”, és „németországi” részéből is kihagyták, a „holland”-ba nem illik, a spanyolországi részben pedig (ha meg fog jelenni ilyen) nyilvánvalóan nem fog szerepelni.¹²

A kora újkori Németalföld, Itália, Franciaország, illetve Magyarország közötti történelmi-kulturális kapcsolatokat bemutató monográfiákban és tanulmányokban általában, hogy a Burgund Grófság, Dél-Németalföld, Milánó és Nápoly „spanyol” volta legtöbbször láthatatlan marad. Nem említik az európai spanyol kliensállamokban (például Lotaringia, Genova) vagy a közép-európai Habsburg-központokban és a Pápai Államban működő spanyol Habsburg politikai és kulturális központokat sem. Tanulmányunkban ellenpéldákat is hozunk.

A többes identitás (legyen alapja az uralkodóhoz való hűség, a felekezet, a *natio*, a *regio*, a *respublica literaria*, a keresztény hit vagy más) természetesen általános volt a korban,¹³ és nem szeretnék a lokális identitások jelentőségét a Spanyol Monarchia területein sem alábecsülni.¹⁴

A következőkben leírt módszertani alapelvet fogjuk követni, ami egyrészt összhangban van a korabeli államszervezeti keretekkel, másrészt logikailag megegyezik azzal, amit a magyar tudományosság használ a hungarikakutatásban a 16–17. századra.

Minden magyar vonatkozású *hispanikumot* és a Spanyol Monarchiával kapcsolatos hungarikumot bevontunk a vizsgálódásba. Így kategorizáltunk minden 16–17. századi szerzőt, illetve a Spanyol Monarchia igazgatási területén előállított irodalmat, nyelvtől függetlenül, azaz lényegében minden patrisztikai, területi, nyelvi, személyi és tartalmi hispanikumot. Az 1526 és 1700 közötti kort vizsgáltuk. Az 1555–56 (II. Fülöp hatalomátvétele) utáni időszak esetében a Spanyol Monarchia fogalma egyértelmű: elsősorban az Aragón és Kasztíliai Korona, illetve a Burgundi Birodalmi Kerület területei. Az 1526

11 *A magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban* című sorozat köteteit az Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára adja ki. Lásd: BOZZAY Réka és LADÁNYI Sándor, *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918*, *A magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 15* (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 2007); SZÖGI László, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526–1700*, *A magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 17* (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 2011); SZÖGI László és VARGA Júlia, *Magyarországi diákok francia, belga, román, szerb és orosz egyetemeken és főiskolákon*, *A magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 24* (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 2018). Utóbbi kötetből azért maradt ki Németalföld déli része, mert ekkor a terület a Német-római Birodalomhoz tartozott.

12 Az adatok korábról hozzáférhetők: FÜLÖP Éva Mária, „Hungarian Students at Leuven (Catholic) University 1425 (1532)–1914”, in *Universitas Budensis 1395–1995*, szerk. SZÖGI László és VARGA Júlia, 277–286 (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 1997).

13 Például: BITSKEY István, *Felekezeti és identitástudat Magyarország kora újkori irodalmában*, Székhelylők a Magyar Tudományos Akadémián (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 2013). Itt található friss szakirodalom is.

14 A téma élénken foglalkoztatja a spanyol Habsburg állam kutatóit is. Lásd például: Antonio ÁLVAREZ-OSSORIO ALVARIÑO y Bernardo J. GARCÍA GARCÍA, ed., *La Monarquía de las naciones: Patria, nación y naturaleza en la Monarquía de España* (Madrid: Fundación Carlos de Amberes, 2004); Roberto QUIRÓS ROSADO y Cristina BRAVO LOZANO, ed., *Los hilos de Penélope: Lealtad y fidelidades en la Monarquía de España, 1648–1714* (Valencia: Albatros, 2015).

és 1556 közötti időszakra azokat a területeket vontuk be még a vizsgálódásba, amelyek a középkori Burgundiából a Habsburgokhoz kerültek, és végül a németalföldi holland felkelés után is a dinasztia birtokában maradtak.¹⁵

Tanulmányunk tehát a 16–17. századi, újonnan definiált európai hispanika- és hungarikaanyag metszeteinek irodalmi kartográfiai szempontú elemzése, rendszerezése és az eredmények szintetizálása.¹⁶

Mindezt két okból tettük. Egyrészt feltételeztük, hogy a Spanyol Monarchia vonatkozásában a hazai kutatásokra jellemző és rendkívül gyakran hibás vagy nem befejezett identitás-beazonosítások kijávitásával vagy befejezésével, friss szemmel végignézve az irodalmi térképen értékes adatokat nyerhetünk, és új kapcsolódási pontokról szerezhetünk tudomást. Másrészt azt gondoljuk, hogy természetesen a Spanyol Monarchiában is, más államokhoz hasonlóan, az állam által biztosított jogi, kulturális és történelmi keret és az abból fakadó kötelezettségek és szabályrendszer nemcsak egy volt a sok, vele versengő más (például felekezeti, szerzetesrendi, nyelvi) keret és rendszer között, amely hatással volt az alattvalója által készített kulturális produktumokra, azok színvonalára és tartalmára. Ellenkezőleg: az állam döntően és gyakran ellentmondást nem tűrően meghatározta e termékek európai mozgásterét, hatásmechanizmusát és kvalitásait, nem beszélve arról, hogy (tanulmányunk témáját tekintve) létrehozóik legtöbbször kényszerrel ügyeltek arra, hogy a Spanyol Monarchiához való lojalitásukat és hűségüket ne vonják kétségbe, és a hispán állam sokrétű céljaival maguk is azonosultak. Következésképpen, amennyiben valóban nyerünk új adatokat és kapcsolódási pontokat az új modell segítségével, azokat egy új, a korábban gondoltnál szilárdabb kapcsó-

15 1556 után ezek egyben a Spanyol Monarchia részei. A definícióra négy ok miatt volt szükség. Egyrészt a Burgundi Birodalmi Kerület maga is folyamatosan változott 1512 után (még a németalföldi felkelés előtt). Másrészt az Észak-Németalföld és Magyarország közötti kapcsolatrendszer vizsgálata előrehaladottabb, mint Dél-Németalföldé, és meghatározásunkkal szerettük volna kizárni azon területeket, amelyek a holland Egyesült Tartományok részei lettek. Harmadrészt, már az 1522-es, V. Károly és I. Ferdinánd közötti brüsszeli szerződéssel kettévált a két Habsburg-ág, így indokolt a burgundiai területeket már ekkor a „nyugati” Habsburg-ághoz tartozóként meghatározni. Végül: számos, élete jelentős részében a Spanyol Monarchia alattvalójaként alkotó művész és tudós 1526 és 1556 között ezeken a területeken született. Tisztában vagyunk a különbségtétel előnyeivel és hátrányaival, s hangsúlyozzuk, hogy példáink *Németalföldre vonatkozó* részei többnyire az 1556 és 1700 közötti időszakot tárgyalják, így ezúttal nem térünk ki például Habsburg Máriára, Németalföld kormányzójára és egyik titkárára, Oláh Miklósrá sem. Tanulmányunkban ezért nem tartjuk szükségesnek a *burgundica* fogalom használatát, és megkülönböztetését a *hispanicától*.

16 A módszer történeti vizsgálódásaink során számos eredményt hozott eddig. Pázmány Péter bíboros, esztergomi érsek legfontosabb diplomáciai útja, 1632. évi római követsége kapcsán kimutattuk, hogy azt a spanyol diplomácia kényszerítette ki, és mivel a Rómába vitt katolikus szövetség-tervezetet Madrid nem ratifikálta volna, tekintettel annak a vele nem egyeztetett részeire, a misszió bizonyos értelemben már indulása pillanatában okafogyottá vált. Lásd: MARTÍ Tibor és MONOSTORI Tibor, „Olivares gróf-herceg külpolitikai koncepciója és Pázmány Péter 1632. évi római követsége”, *Történelmi Szemle* 51 (2009): 275–294. A Madrid–Brüsszel–Bécs háromszög vizsgálata segített annak felfedezésében, hogy Forgách Péter koronaőr és lovasezrede a spanyol király szolgálatába állt: MONOSTORI Tibor, „Egy magyar arisztokrata Spanyol-Németalföldön a Flandriai Hadsereg szolgálatában: Forgách Péter koronaőr lovasezredének szerződötése 1637-ben”, *Lymbus – Magyarágtudományi forrásközlemények* 16 (2019): 157–174.

lati hálóba kell illeszteni. Végül: szükségessé válik, hogy számos régi adatot és pontot is, amelyeket más identitás(ok)hoz tartozóknak véltünk, vagy már azokhoz soroltak, átemeljünk oda.

Azt a kérdést, hogy mennyire „képviselték” a dél-németalföldi, nápolyi vagy milánói szerzők vagy kiadók a Spanyol Monarchiát, elgondolkodtatónak, de témánk szempontjából anakronisztikusnak tartjuk, ahhoz a kérdéshez hasonlítva azt, hogy a párizsi, normandiai vagy lyoni szerzők mennyire képviselték „Franciaországot”. Felhívjuk a figyelmet, hogy a budapesti Egyetemi Könyvtár állományában több tucatnyi, spanyolról fordított, franciaországi megjelenésű nyomtatvány található. 1590-ben Párizsban spanyol helyőrség állomásozott. Francia hercegek és főúri csoportok folyamatosan szervezkedtek a francia kormány ellen, gyakran Madrid szövetségében.¹⁷ Mennyire „képviselték” a lázadó Orléans hercege, az 1639. évi normandiai felkelők, a franciaországi jezsuiták vagy a párizsi spanyol párt a Francia Királyságot?

Az irodalmi földrajzi megfontolások mellett a másik módszertani elv, amit alkalmaztunk, egy globális és Habsburg dinasztia-központú civilizációs-történeti modell. Az elmúlt évtizedekben a rohamosan gyűlő adatok és a szakirodalom egyöntetű állásfoglalása mellett nyilvánvalóvá vált, hogy a 16–17. század során a Habsburg-dinasztia spanyol főága többszörös túlsúlyban volt a közép-európaival szemben, és a legerősebb pénzügyi, katonai, politikai hatalom volt Európában.¹⁸ Mind több jel mutat arra, hogy a spanyol Habsburg-ág, elsősorban annak közép-európai jelenléte, így a Német-római Birodalom területén kialakított klienshálózata és a prágai, illetve bécsi Spanyol Nagykövetség révén döntő hatással volt közép-európai és magyar eseményekre és történelmi folyamatokra.¹⁹

Az akkulturáció, a kulturális asszimiláció és a nyugat-keleti tudástranszfer jelei figyelhetők meg a spanyol nyelv használatának látványos elterjedésében az osztrák

17 Például Jean-Marie CONSTANT, „Die französischen Dévôts und der Frieden mit Spanien: Die Opposition gegen Richelieu 1628–1643”, in *Frieden und Krieg in der Frühen Neuzeit: Die europäische Staatenordnung und die außereuropäische Welt*, Hg. Ronald G. ASCH, Wulf Eckart VOSS und Martin WREDE, 193–206 (München: Wilhelm Fink, 2001).

18 Henri HAUSER, *La prépondérance espagnole (1559–1660)* (Paris: Félix Alcan, 1933); Robert A. KANN, *A History of the Habsburg Empire 1526–1918* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1974), 28–29; J[ohn]. H[uxtable]. ELLIOTT, „A Question of Reputation?: Spanish Foreign Policy in the Seventeenth Century”, *The Journal of Modern History* 55, No. 3 (1983): 475–483, 477; Jean BÉRENGER, *Histoire de l'Empire des Habsbourg 1273–1918* (Paris: Arthème Fayard, 1990), 236, 251, 309; Heinz SCHILLING, *Aufbruch und Krise: Deutschland 1517–1648* (Berlin: Siedler Verlag, 1994), 447, 460; Jonathan I. ISRAEL, *Conflicts of Empires: Spain, the Low Countries and the Struggle for World Supremacy 1585–1713* (London–Rio Grande: Hambledon, 1997), 105; Peer SCHMIDT: *Spanische Universalmonarchie oder „teutsche Libertet“: Das spanische Imperium in der propaganda des Dreißigjährigen Krieges*, Studien zur modernen Geschichte 54 (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2001); MONOSTORI, „A Magyar Királyság...”, 1031–1038.

19 V. Károly korára például: KORPÁS Zoltán, *V. Károly és Magyarország* (Budapest: Századvég Kiadó, 2008). A legfrissebb kutatásokra lásd még 16. jegyzetet. A gazdasági vonatkozásokra: MONOSTORI Tibor, „A besztercebányai réz a spanyol Habsburg globális hadiipar és pénzügypolitika szolgálatában: Egy dinasztia gazdasági érdekösszege a 16–17. században”, *Fons: Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok* 27 (2020), megjelenés alatt.

és cseh területeken, a burgundi-spanyol udvari etikett átvételében, vagy a mérnöki és hadtudományi tudás elsajátítása terén.²⁰ A 20. századi jogtörténetet átszötte a vita, hogy valójában a salamancai jogi iskola, Hugo Grotius vagy esetleg más alkotta-e meg a modern nemzetközi jogot. Az ellenreformáció és a spanyolországi eredetű jezsuita rend közép-európai térnyerésében nyilvánvalóan jelentős szerepet játszott a katolikus király és képviselői. A közép-európai politikusok, arisztokraták az évdíjak, spanyol lovagrendek, az Aranygyapjas Rend és udvari pozíciókon keresztül a bécsi vagy birodalmi spanyol pártok tagjai is lettek. Fogyasztották és terjesztették a spanyol, németalföldi, burgundiai, milánói, nápolyi kultúrát. Ezen kapcsolódások lemásolására és testre szabására tettek kísérletet a magyar arisztokrácia egyes tagjai, mint a Pálffyak, Forgáchok, Esterházyak vagy Pázmány Péter.

Bevezetőnket néhány módszertani megjegyzéssel zárjuk. Egyrészt nem tartjuk pontosnak az aranykori „spanyol” irodalom kifejezést, de jobb híján ezt vagy a „spanyol Habsburgot” használjuk. Pontatlan és körülményes lenne a burgundi–itáliai–spanyol vagy a kasztíliai–aragón–németalföldi használata is. Másrészt, egy-két kivételtől eltekintve nem kívánunk az összetett hatástörténet 17. század utáni vonatkozásairól írni, sem az *általános* kutatástörténetről (olasz–magyar, spanyol–magyar, belga–magyar stb.).²¹ Annyit szükséges megemlíteni, hogy hagyományosan mind a középkori, mind a 19. századi és legújabb kori spanyol–magyar kulturális kapcsolatrendszer erősebbnek tartják, mint a 16–17. századit, illetve, hogy az aranykori irodalom sokszor nem nyerte el az utóbbi egy évszázad kritikusaik tetszését.²²

20 Például: Christopher F. LAFERL, *Die Kultur der Spanier in Österreich unter Ferdinand I. 1522–1564* (Wien: Böhlau Verlag, 1997); Fridriech EDELMAYER, *Söldner und Pensionäre: Das Netzwerk Philipps II im Heiligen Römischen Reich* (München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2002); Bianca Maria LINDORFER, *Cosmopolitan aristocracy and the diffusion of baroque culture: Cultural transfer from Spain to Austria in the Seventeenth century* (Florence: European University Institute, 2009), kiadatlan doktori disszertáció. Számos jelentős várépítész és hadimérnök Nápolyból vagy Milánóból érkezett Magyarországra, például Francesco de Pozzo, Mario Speziecasa, Pietro Ferrabosco és Carlo Theti.

21 KOLTAY-KASTNER Jenő, *Olasz–magyar művelődési kapcsolatok*, Kincsestár 132 (Budapest: Magyar Szemle Társaság, 1941); BARTA László, „A spanyolországi hungarica-kutatás története”, *Levéltári Szemle* 39, 2. sz. (1989): 76–84; ANDERLE Ádám, *A magyar–spanyol kapcsolatok ezer éve* (Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó–Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2006); Nicolas DE KUN, *Onze siècles de relations Belgo–Hongroises et Luxembourg–Hongroises* (Bruxelles: Magyar Ház Kiadó, 1999). Lásd még: V. MOLNÁR László és GAZDA István, „Az 1978 és 2003 között önálló művek formájában megjelent magyar vonatkozású kapcsolattörténeti irodalom válogatott bibliográfiája”, in V. MOLNÁR László, *Életutak találkozása: 1703–1848*, Magyar Tudománytörténeti Szemle könyvtára 43, 121–236 (Piliscsaba: Magyar Tudománytörténeti Intézet, 2004).

22 Irodalomtörténetében Babits Mihály kifejezetten átlagosnak tartotta az aranykori szerzőket, Szerb Antal inkább személyes vagy egyedi okokból lelkesedett néhányukért. Több alapvető mű és elméleti írás nincs magyarra fordítva. A korabeli hispán irodalom iránti érdeklődés eltérpül a német, francia, angol, olasz, orosz vagy az újabb kori latin-amerikai irodalom vizsgálata mellett. Egy hatszázmillió nyelvű közösség legnagyobb hatású időszaka és állandó referenciapontja természetesen megkerülhetetlen, és műfordításokat készített a korból többek között Kosztolányi Dezső, Radnóti Miklós és Weöres Sándor. A témában friss szemléletéért VÉGH Dániel doktori disszertációját javasoljuk: *Kosztolányi Dezső spanyol műfordításai a spanyol-magyar műfordítási irodalom történetében* (Budapest: ELTE, 2012).

Végül az irodalmi kartográfiai és az új globális, összdinasztikus történeti modell rövid bemutatása után tanulmányunk célját tovább finomítjuk: a téma dimenziói (nyelvhasználat, közvetlen irodalmi hatás, kiadás- és könyvtártörténet, kulturális javak cseréje, mecénatúra stb.) külön tanulmányokat igényelnek, és ezeket máshol fejtjük ki részletesebben. Itt elsősorban azt szeretnénk igazolni, hogy az új modell termékeny és sokszorosára növeli azon műfajok, helyszínek, irat- és könyvgyűjtemények számát, ahol bizonyosan számíthatunk a Spanyol Monarchia és a Kárpát-medencei civilizáció közötti kapcsolatrendszer bizonyítékaira. Ezáltal új megvilágításba kerül a „spanyol”-magyar irodalmi kapcsolatok jelentősége, és újraértékelődik a kölcsönhatásnak a magyarországi művelődésben betöltött szerepe.

Kiadástörténeti térkép magyarországi könyvtárakban

Váratlan kép tárulna elénk a 16–17. századról, ha a magyarországi könyvtári katalógusok és adattárak feltüntetnék az államot is, amelyhez az adott évben jogi és politikai értelemben a hely és a szerző tartozott. Ezt három arisztokrata könyvtár (Forgách Ferenc esztergomi érsek 206 kötetes, 1614. évi frankfurti könyvrendelése,²³ Pázmány Péter magánkönyvtárának újonnan talált 40 tétele²⁴ és a 731 kötetet tartalmazó *Bibliotheca Zriniana*),²⁵ valamint a Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA) digitális adatbázisának elemzése bizonyítja.

A két változó (a kiadás és a szerző hovatarozása) közül az előbbi esetében a MOKKA alapján mélyebb adatelemzésre is kísérletet tettünk. Készítettünk egy mennyiségi értelemben megközelítően pontos, és a jövőbeni kutatást is megkönnyíteni szándékozó, a kiadás helyének leggyakoribb latin locativusát mint keresési feltételt alkalmazó becslést (*1. táblázat*).²⁶ Ez alapján Antwerpen (Antverpiae), Milánó (Mediolani), Nápoly (Neapoli), Leuven (Lovanii) és Liège (Leodii) hozzáadásával ezer tétel kerül be azonnal a magyarországi hispanika-gyűjteménybe. Így például (tanulmányunkban itt még szándékosan nem említve az Antwerpenben megjelent bestsellereket) a Spanyol-Németalföldön élő és alkotó Cornelius Jansen²⁷ leuveni kiadású, latin nyelvű munkái; szá-

23 VARGA András, s. a. r., *Magyarországi magánkönyvtárak: 1533–1657*, 5 köt., Adattár a XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 5 (Budapest–Szeged: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1986), 1:96–101.

24 LÁSZLÓ Mihály, „Pázmány Péter könyvtárának két kötete”, *Magyar Könyvszemle* 103 (1987): 221; KNAPP, Pázmány-relikviák..., 15–34; M. HORVÁTH Mária, „Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárának újabb tizenhárom kötete”, *Magyar Könyvszemle* 132 (2016): 479–489.

25 HAUSNER Gábor, KLANICZAY Tibor, KOVÁCS Sándor Iván, MONOK István és ORLOVSZKY Géza, összeáll., KLANICZAY Tibor, szerk., *A Bibliotheca Zriniana története és állománya/History and stock of the Bibliotheca Zriniana*, Zrínyi Könyvtár 4 (Budapest: Argumentum Kiadó–Zrínyi Kiadó, 1991).

26 A lekérdezés időpontja: 2020. május 15. Tisztában vagyunk a duplikált, javítatlan, hibás adatok számával. A nagy mintavétel és a tételek túlnyomó részének pontossága miatt azonban az eredményeket reprezentatívnak tartjuk.

27 A janzenizmus névadója.

mos nápolyi nyomtatvány a visszahódító háborúkról az 1680-as évekből; a magyar király 1647. évi koronázásáról beszámoló olasz nyelvű nyomtatvány 1647-ben Milánóból; Martin Becanus, II. Ferdinánd császár és magyar király gyóntatójának könyvei Luxemburgból (1625–1626), vagy Pedro de Ribadeneyra jezsuita író és politikai gondolkodó munkái a dél-németalföldi Ypres-ből, Kölnből, Rómából és Lyonból.

Látható, hogy a mai Spanyolország területén kiadott művek száma szinte jelentéktelen. Néhány város esetében a szűrést az általunk ismert összes korabeli helynévalakra²⁸ kiterjesztve nem találtunk számottevő eltérést az arányokban.²⁹

Ami a szerző hovatarozását illeti, ezt a változót nem elemeztük a teljesség igényével. Néhány jellemző példát sorolunk fel itt: olyan, a Spanyol Monarchia alkotóinak kimagaslóan népszerű és olvasott, a mai kutatásban kevésbé ismert kulturális produktumait, amelyek hispanikumként láthatatlanok a jelenleg alkalmazott kategorizálások mellett; valamennyiről szó esik még. Ilyen La Roca *A diplomatája* (lelőhely: Zrínyi-könyvtár, kiadás helye: Velence, éve: 1649, nyelve: olasz), Saavedra Fajardo emblémáskönyve (Zrínyi-könyvtár, 1660, Párizs, latin), a nemzetközi jog egyik megalapítójának, Francisco de Suáreznek a metafizikai munkája (BEK, Mainz, 1605, latin), Giambattista Basile nápolyi mesegyűjteménye (MTA Könyvtár, 1674, Nápoly, olasz), Giambattista Della Porta *Magiae Naturalise* (MTA Könyvtár, 1612, Magdeburg, német; BEK, 1644, Leiden, latin), Ortelius *Theatrum Orbis Terrarum* (OSZK, 1580, Antwerpen, német; OSZK, 1667, Velence, olasz), Giambattista Marino nápolyi költő költeményei (BEK, 1618, Milánó, olasz). Juan Luis Vives német és latin nyelvű munkái magyarországi gyűjteményekben (többek között) lyoni, kölni, strasbourgji, leideni nyomdákból található meg.

Pedro Mexía spanyol humanistának a budapesti Egyetemi Könyvtárban őrzött tíz kötetéből mindössze kettő spanyol (az egyik antwerpeni kiadású), a többi német, francia és olasz nyelvű.

Mai magyar alak	Locativus	Találat a locativusra	%	Korabeli államszervezeti egység	Mai állam
Antwerpen	Antverpiae Antverpiae	791	71.2%	Burgundi Birodalmi Kerület	Belgium
Leuven	Lovanii	69	6.2%	Burgundi Birodalmi Kerület	Belgium

28 Milánóra: Mediolani, Milano, Milan. Antwerpen spanyol, francia és német megfelelői: Amberes, Anvers, Antorff.

29 A latin locativushoz való ragaszkodásunk oka, hogy számos alkalommal a latin és a jelenlegi alak is fel van tüntetve ugyanabban a mezőben (a kiadás helye), de a nyomtatványok nagy részét csak a locativusra keresve lehet megtalálni. A többszörös hivatkozás problémájának áthidalására (és a pontos, az adott kiadási helyre vonatkozó adat kiszámítására) azonban nem vállalkoztunk. Mélyfűrészeket végezve nem találtunk érdemi különbséget.

Mai magyar alak	Locativus	Találat a locativusra	%	Korabeli államszervezeti egység	Mai állam
Nápoly	Neapoli	56	5.0%	Aragón Kor. (Nápolyi Királyság)	Olaszország
Milánó	Mediolani	49	4.4%	Milánói Hercegség	Olaszország
Liège	Leodii	42	3.8%	Burgundi Birodalmi Kerület	Belgium
Douai	Duaci	33	3.0%	Burgundi Birodalmi Kerület	Franciaország
Brüsszel	Bruxellis, Bruxellae	25	2.3%	Burgundi Birodalmi Kerület	Belgium
Madrid	Madriti, Matriti	14	1.3%	Kasztíliai Korona	Spanyolország
Zaragoza	Caesaraugustae	4	0.4%	Kasztíliai Korona	Spanyolország
Bruges	Brugis Flandrorum	4	0.4%	Burgundi Birodalmi Kerület	Belgium
Arras	Atrebatii	3	0.3%	Burgundi Birodalmi Kerület	Franciaország
Tournai	Tornaci	3	0.3%	Burgundi Birodalmi Kerület	Franciaország
Sevilla	Hispani	2	0.2%	Kasztíliai Korona	Spanyolország
Alcalá de Henares	Compluti	2	0.2%	Kasztíliai Korona	Spanyolország
Toledo	Toleti	2	0.2%	Kasztíliai Korona	Spanyolország
Messina	Messanae	2	0.2%	Aragón Korona (Szicíliai Királyság)	Olaszország
Cambrai	Cameraci	2	0.2%	Burgundi Birodalmi Kerület	Franciaország
Mechelen	Mechliniae	2	0.2%	Burgundi Birodalmi Kerület	Belgium
Luxemburg	Luxemburgi	2	0.2%	Burgundi Birodalmi Kerület	Luxemburg
Barcelona	Barcinonae	1	0.1%	Aragón Korona (Katalán Hercegség)	Spanyolország
Valencia	Valentiae	1	0.1%	Aragón Korona (Valenciai Királyság)	Spanyolország

Mai magyar alak	Locativus	Találat a locativusra	%	Korabeli államszervezeti egység	Mai állam
Mons	Montibus	1	0.1%	Burgundi Birodalmi Kerület	Franciaország
Ypres	Ipris Flandrorum	1	0.1%	Burgundi Birodalmi Kerület	Belgium
Összesen		1111	100.0%		

1. táblázat

A Spanyol Monarchia területén 1526 és 1700, és a középkori Burgundia Habsburg-házhoz került (és a németalföldi holland felkelés után is a dinasztia birtokában maradt) részeinek területén 1526 és 1556 között megjelent, a MOKKA digitális katalógusában megtalálható művek találati száma, a 16–17. századi locativusra rákeresve (kiadás helye). Három németalföldi város a 17. század második felében a Francia Királyság része lett: Arras (1659), Douai (1668) és Cambrai (1678), ez Douai esetében hárommal csökkentette a találatok számát. (Lekérdezés ideje: 2020. május 15.)

A Forgáchok Milánóban, Milánó a Forgáchoknál

„Ó, emberi nyomorúság, száz dicső példa sem elegendő ahhoz, hogy meggyőzze azt, kit egy szégyenteli tönkretesz!” – írta Juan Antonio de Vera y Figueroa, La Roca grófja, író, később spanyol államtanácsos³⁰ 1638-ban, a nördlingeni csatáról³¹ irodalmi igénynyel megírt, spanyol–olasz kétnyelvű összefoglalójában.³² Egy Fontana nevű lovaskapitány története közben kiáltott fel, aki ekkor Forgách Miklós huszárezredes³³ alá volt beosztva. Fontana elfogta az ellenfél egyik hadvezérét, a svédekhez átállt Johann Philipp Kratz von Scharffensteint, aki 30 ezer tallért ajánlott neki, ha szabadon engedi. Fontana belement, de aztán eszébe jutott Forgách példája, aki maga is fogságba esett, majd 10 ezer tallérért cserébe szabadon engedték, ám nem tartotta be ígérését, és megölte szabadon bocsátóját.³⁴

La Roca egy jellegzetes spanyol triumvirátus tagja ekkor, Saavedra Fajardóval és Virgilio Malvezzivel. A három író-politikus, akik karrierjük során bejárják Európát, az 1620–1630-as években más-más utakon küzdött Olivares gróf-herceg kegyeiért. Malvezzit szükséges a legkevésbé bemutatni: a hazai kutatás tisztában van a Spa-

30 Legteljesebb életrajza: Carmen FERNÁNDEZ-DAZA ÁLVAREZ, *El primer conde de la Roca* (Mérida: Editora Regional de Extremadura, 1995).

31 1634-ben a harmincéves háború ikonikus csatájában az egyesült spanyol és császári seregek, kiegészülve a Katolikus Liga csapataival nagy győzelmet arattak a svéd-protestáns fél felett.

32 Juan Antonio DE VERA Y FIGUEROA, *La Vittoria di Norlinga: Conseguita à VI di settembre MDCXXXIV* (Milano: Juan Baptista Malatesta, 1638).

33 Ekkor felső-magyarországi végvidéki és kerületi főkapitány.

34 *La Vittoria di Norlinga*, 203, 205 (lásd 32. jegyzet).

nyol Monarchiához való kötődésével³⁵ és Tacitus-kommentárjai (és más művei) hatásáról Európára és Zrínyi Miklósrá.³⁶ La Roca, aki ekkor Madrid velencei nagykövete, úton a világhír felé, *A diplomata (El Enbaxador*, Sevilla, 1620) szerzője, amely egy jelentős hungarikumot is tartalmaz,³⁷ és spanyol, francia és olasz nyelven arisztokrata családok generációinak vált kötelező olvasmányává Európában,³⁸ a *Bibliotheca Zriniana* gyűjteményébe is besorolták.³⁹ Aktívan segített Malvezzi politikai karrierjének elindításában, akivel mindketten külön kötetet írtak IV. Fülöp első miniszteréről.⁴⁰ Saavedra Fajardo, a „spanyol keresztény tacitizmus alapművét”,⁴¹ a már a 17. században hat nyelven ötven kiadást megért antimachiavellista fejedelemtükröt (*Politikai emblémák*)⁴² megíró murciai szerző szerényebb háttérrel, de annál nagyobb ambíciókkal kerül kapcsolatba velük. Politikai filozófiája⁴³ és emblemataikai munkássága is ismert: az egyik legnépszerűbb nem jezsuita szerző Magyarországon,⁴⁴ bestsellere több tucatnyi nemesi és egyházi gyűjteményben megtalálható, Csehországban hasonlóan olvasott volt.⁴⁵ Az Olivares kegyeiért, a jobb anyagi-politikai pozíciókért folytatott harcainak La Rocával és Malvezzivel egészen bizarr példái is voltak.⁴⁶

35 Lásd KLANICZAY Tibor munkáit, például: *Pallas magyar ivadéka*, 188–189.

36 Például: BENE, *Theatrum politicum*, 248–249.

37 Megan K. WILLIAMS, „Reorienting a Renaissance diplomatic cause célèbre: The 1541 Rincón-Fregoso affair”, in *A Divided Hungary in Europe: Exchanges, Networks and Representations, 1541–1699*, ed. Szymon BRZEZINSKI and Aron ZARNÓCZKI, Vol. 2, 2:11–29 (Cambridge Scholars Publishing, 2014), 2:26–27.

38 Garrett MATTINGLY *Renaissance Diplomacy* (Boston: Houghton Mifflin, 1955) című alapmunkájában külön alfejezetet kapott. V. Károly-életrajza hasonló sikert futott be: KNAPP and Tüskés, *Litterae Hungariae...*, 496. Ennek spanyol eredetijéből három példányt őriznek a BEK-ben: 1627 (Madrid), 1645 (Milánó) és 1656 (Brüsszel). La Roca (ahogy a leveleit aláírta) írásai tanúsága szerint jobban ismerte a közép-európai történelmet, mint a hazai kutatás ismeri őt: itthon ismeretlen az a mintegy 10 kötetnyi, a brüsszeli és simancasi levéltárakban és a madridi Nemzeti Könyvtárban őrzött, a Spanyol Monarchia velencei nagyköveteként (1632–1642) írt követjelentése, amelynek jelentős részét az Oszmán Birodalom mediterráneumi és közép-európai politikájának elemzése teszi ki.

39 Bibl. Zrin. 154 (BZ 301).

40 Vö. José Luis COLOMER, „El conde de la Roca y el marqués Virgilio Malvezzi: Dos diplomáticos panegiristas del conde duque de Olivares”, in „Por discreto y por amigo”: *Mélanges offerts à Jean Canavaggio*, C. COUDERC et B. PELLISTRANDI, éd., 513–534 (Madrid: Casa de Velázquez, 2005) (levelezésük egy részének kiadásával).

41 BENE, *Theatrum politicum*, 218.

42 Diego de SAAVEDRA FAJARDO, *Idea de un príncipe político cristiano representado en cien empresas* (Monaco [München], 1640). A spanyol kutatásban „Empresas Políticas” rövidítéssel használják. Legjobb kiadása: Sagrario LÓPEZ, ed., *Saavedra Fajardo: Empresas Políticas*, Letras Hispánicas 455 (Madrid: Cátedra, 1999).

43 BENE, *Theatrum politicum*, pl. 218, 250.

44 KNAPP and Tüskés, *Emblematics in Hungary...*; KNAPP Éva, „Az emblematika oktatásának forrásai a magyarországi jezsuita kollégiumokban”, *Magyar Könyvszemle* 116 (2000): 1–26. A szerző külön fejezet-címbe szerepel TURÓCZI-TROSTLER József füzetében: *Keresztény Seneca: Fejezetek a kései humanizmus európai és magyarországi történetéből* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937), 33 kk.

45 Jaroslava KAŠPAROVÁ, „Empresas políticas Diega de Saavedra Fajardo v českých knižních sbírkách 17. a 18. století”, in *Pictura verba cupit: Sborník příspěvků pro Lubomíra Konečného: Essays for Lubomír Konečný*, Beket BUKOVINSKÁ a Lubomír SLAVÍČEK, red., 69–77 (Praha: Artefactum Ústav dějin umění AV ČR, 2006).

46 La Roca vitriolos leveleit mi adtuk ki: MONOSTORI Tibor, „Private and Intellectual Conflicts and the Mysteries of the Empresas Políticas in the Unpublished Letters of Juan Antonio de Vera, Count of

Két évvel Nördlingen után, 1636-ban a már halott Miklós unokatestvére és utódja a császári hadseregben, Forgách Péter koronaőr Franciaországban portyázott a Burgund Grófság védelmében.⁴⁷ A francia beszámolók a császári csapatok (és Péterék) szörnyű kegyetlenségeit hangsúlyozzák (a horvát–magyar csapatok „túlkapásai” visszatérő elem a forrásokban). Jean Boyvin, a neves burgundi barokk polihisztor és politikus krónikájában⁴⁸ azonban Péter a mindig éber, gyakorlatias hadvezér szerepében tűndöklik, amikor egy ízben egy sereg meg akarja lepni.⁴⁹

La Roca nördlingeni csatát bemutató munkája Milánóban jelent meg, ami ugyan messze nem érte el Velence jelentőségét, jelentős nyomdákkal rendelkezett,⁵⁰ a *Politikai emblémák* második, átdolgozott és népszerűvé váló kiadásának címlapját is itt nyomtatják. Itt írta meg a milánói kormányzónak Kaspar Schoppe is a *Secretissima Instructiót*, a harmincéves háború műfajteremtő és talán legnépszerűbb pamfletjét.⁵¹ A számos Bethlen Gábor-i hungarikát tartalmazó nyomtatvány hatással lehetett Saavedra Fajardóra, aki egy franciaellenes pamfletjébe illesztette a konstantinápolyi francia követ és I. Rákóczi György erdélyi fejedelem közötti, elfogott levelezést.⁵² A murciai, Schoppe és Tommaso Campanella, a neves itáliai filozófus kacskaringós életútjai közötti hasonlóságokra nemrég hívtuk fel a figyelmet.⁵³ Az összehasonlítás azért is termékeny lehet, mert mindhárman foglalkoztak államelméleti kérdésekkel és az Erdélyi Fejedelemség európai szerepével és külpolitikájával.⁵⁴

Miklós és Péter ghymesi ágához hasonlóan szoros kapcsolatba került a Spanyol Monarchiával a gácsi. Akárcsak Schoppénak, Forgách Ferenc esztergomi érseknek is kitultak 1612-ben (a korban a közép-európai spanyol kliensrendszerhez tartozást jelké-

---

La Roca, to Diego Saavedra Fajardo (1634–1640)”, *Janus: Estudios sobre el Siglo de Oro* 8 (2019): 172–198, 188–195. Saavedra Fajardo 1640-ben pályázott La Roca helyére. Lásd: uo., 176–177. Malvezzi a spanyol-némalföldi állam- és haditanács tagjaként véleményezte Saavedra Fajardo követjelentéseit: AGRB, Secrétairerie d’État et de Guerre, 652–653. A továbbiakban: SEG.

47 Erre és 1637-re, amikor a spanyol király szolgálatába állt lásd: MONOSTORI, „Egy magyar arisztokrata...”, 164.

48 Jean BOYVIN, *Le siège de la ville de Dole, capitale de la Franche-Comté de Bourgogne et son heureuse délivrance* (Dole: Antoine Binart, 1637).

49 „Forcas qui ne dormoit pas, et qui n’oubloit rien de ce que peut et doit un chef vigilant et pratique.” Uo., 230.

50 Lásd: Richard KIRWAN and Sophie MULLINS, *Specialist markets in the early modern book world*, Library of the written world 40 (Leiden–Boston: Brill, 2015), 237–238.

51 ALMÁSI Gábor adta ki 2014-ben, az ELTE BTK Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszéke és a Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület gondozásában Budapesten.

52 MONOSTORI Tibor, „Transilvania en el horizonte político-ideológico de Saavedra Fajardo”, *Res Publica: Revista de filosofía política* 19, No. 1 (2008): 351–366.

53 MONOSTORI, *Diego Saavedra Fajardo and the Myth...*, 116.

54 WITTMAN Tibor, „España en la «monarquía española» de Campanella”, *Acta Historica (Szeged)* 15 (1964): 3–17; ALMÁSI Gábor, „»Ügy itt a földön is«: Campanella pogány mennyországa”, in *Utópiák és ellenutópiák*, szerk. KRÓÓ Katalin és BÉNYEI Tamás, Párbeszéd kötetek 4, 31–47 (Budapest: L’Harmattan Kiadó, 2010); SZENTPÉTERI Márton, „Il Transilvano: Tommaso Campanella és Báthory Zsigmond”, in *Allegra com brio: Írások Zemplényi Ferenc 60. születésnapjára*, szerk. BÁNKI Éva és TÓTH Tünde, 266–281 (Budapest: Palimpszeszt Kiadó, 2002).

pező) évdíjat, igaz, az esztergomi érsek (ismereteink szerint) végül nem kapta meg.⁵⁵ Ádám azt még 1646-ban is kérte Madridtól.

Új modellünket Forgách Ferenc 1614-ben Frankfurtból rendelt könyveinek katalógusán teszteltük.⁵⁶ A 206 tételből 60-at (29%) azonosítottunk, mint (elsősorban személyi) *hispanicát*, magasan felülmúlva a német-római birodalmi, osztrák örökös tartománybeli, franciaországi vagy itáliai (és nem nápolyi vagy milánói) provenienciát. Elsősorban ismert és kevésbé ismert spanyolországi,⁵⁷ németalföldi⁵⁸ és portugál⁵⁹ jezsuita és más szerzetesrendi íróktól rendelt, és egy milánói szerzőtől.⁶⁰ Ide sorolhatunk még olyanokat, akik életük, műveik megjelenése miatt Németalföldre vagy Nápolyhoz és Szicíliához⁶¹ köthetők. A kiadás helyére vonatkozó adatokat a katalógus nem tartalmaz, ám sok esetben igazolható a Spanyol Monarchia-beli helyszín.

A lista messze túlmutat a kutatásból részben már ismert⁶² jezsuita teológus szerzőkön, illetve Forgách sokszor tőlük is nem a teológiai, egyháztörténeti munkákat rendelte. Megtaláljuk a spanyol-németalföldi kormányzó, Albert főherceg udvari történészét (Jean-Baptiste Gramaye) és könyvtárosát (Aubert Le Mire). A katalógus tartalmazza a Magyarországon is rendkívül olvasott, sőt magyarra fordított *Fejedelmek serkentő órája* szerzőjének, Antonio de Guevarának egy másik munkáját (*Mons Calvariae*), illetve a híres és hírhedt nyelvész, orvos, humanista Johannes Goropius Becanus műveit. Két jogász, Juan Ginés de Sepúlveda (Bartolomé de Las Casas, az újvilági őslakosok leghíresebb korabeli védelmezőjének nagy ellenfele) és a salamancai jogi iskola alapítója, Francisco de Vitoria (*Relectiones Theologicae*) is jelen van.

Felbukkan a listában Francesco Maurolico szicíliai matematikus egyik könyve. Forgách kért kötetet az Újvilágról, és a nápolyi, több területen is kimagaslót alkotó, Magyarországon elsősorban a titkosírással kapcsolatos műveiről már a 17. században ismert Giambattista della Portától (*Physiognomia Caelestis*).⁶³ Megrendelte az antwerpeni

55 MONOSTORI, „A Magyar Királyság...”, 1044–1045.

56 Lásd a 23. jegyzetet.

57 Luis de Granada (8 kötet), Domingo de Soto (kettővel), Alfonso Salmerón, Juan de Cartagena, Luis del Alcázar, Pedro de Aragón, Juan de Piñeda, Juan de Salas, Juan Azor, Gabriel Vázquez, Jerónimo de la Rúa, Alfonso Ávila, Luis de Torres, Diego Álvarez, Francisco de Ribera, Diego de Yanguas, Luis López, Juan González de Criptana, Martín de Roa, Diego de Estella, Diego de Simancas, Martín Del Río, Pedro de Ribadeneyra, Antonio Rubio.

58 A spanyol-németalföldi Pierre Simons, William Damasus Lindanus (Van der Lindt), Jacobus Pamelius (Jacob van Pamele), Adrien Mangot, Jean de la Haye, Leonardus Lessius (Lenaert Leys), Ruard Tappert, Adam Sasbout.

59 Jerónimo de Oleastro (Azambuja), Pedro da Fonseca, Jerónimo Osório da Fonseca, Bartolomé de los Mártires, Héctor Pinto.

60 Francesco Bernardino Ferrari.

61 William Reynolds, Luca Pinelli.

62 Lásd: SZABÓ Ferenc, *A teológus Pázmány: A grazi ‚theologica scholastica’ Pázmány művében*, METEM-könyvek 1 (Róma: Metem Kiadó, 1990).

63 LÁNG Benedek, „A tudásátadás útjai a magyarországi kriptográfiai gyakorlatban”, *Századvég* 67, 4. sz. (2013): 115–137.

Abraham Ortelius – élete végén II. Fülöp spanyol Habsburg király térképésze – világ-atlaszát (*Theatrum Orbis Terrarum*).

Egy először 1605-ben Milánóban megjelent dinasztiatörténeti összefoglaló is Forgách birtokába került.⁶⁴ Ezt egy svájci történész, a számos szállal a Spanyol Monarchiához köthető François Guilliman⁶⁵ írta. Személye ráirányítja a figyelmünket a spanyol-francia nagyhatalmi vetélkedés egész Európát behálózó jellegére. Saavedra Fajardo is részt vett ebben; egyik legsikeresebb pamfletje, a svájci kantonoknak írt, németül megjelent irata folytatást is kapott.⁶⁶

Szimbólumok és irodalom Somogyi Mártontól Balassin át Zsámbokyiig

A németalföldi–magyar kapcsolatok kutatását nem könnyíti meg, hogy igen sok, a (ne-vükben) e kapcsolatokról szóló tanulmány szinte kizárólag „holland”–magyar kapcsolatokkal foglalkozik. A földrajz és a korabeli politikai-jogi viszonyok értelmezése itt is segítenek. Így találtuk meg a szakirodalomban az Antwerpen csodáitól lenyűgözött Forgách Ferenc nagyváradi püspök 1562. évi levelét I. Ferdinándhoz,⁶⁷ Verancsics Faustus Albert főhercegnek, Spanyol-Németalföld kormányzójának küldött levelét Ostende város megerősítéséről (1603),⁶⁸ a brüsszeli falikárpit-készítés vagy Willem van den Blocke mecheleni-antwerpeni szobrász lengyelországi és erdélyi hatását, illetve utóbbinak személyes jelenlétét (1580-as évek).⁶⁹ Tudunk huszártisztról, Nagy Istvánról, aki a spanyol király szolgálatában lett ezredes 1642-ben,⁷⁰ és az ott állomásozó, mintegy ezer közép-európai katona nyomán a jelek szerint kisebb horvát–magyar diaszpóra is kialakulhatott Spanyol-Németalföldön.

Különleges eset báró Somogyi Mártoné, aki jelenlegi tudásunk szerint az egyik legnagyobb karriert futotta be Magyarországra területéről a Spanyol Monarchiában, és lett apródból a brüsszeli kormányzók testőrtisztje, bizalmasa és tanácsadója, és szinte bizo-

64 François GUILLIMAN, *Habsburgiaca, sive De antiqua et vera origine domus Austriae* (Milan: Regia Pandulpho–M. Tullius Malatesta, 1605). Azon ritka 17. századi művek egyike, amely középpontba állítja a Habsburg grófi leszármazást.

65 Többet között Madrid svájci kantonokhoz kinevezett diplomatái, a Casatik szolgálatában is állt. Lásd: Alexandre DAGUET, *Biographie de François Guillimann de Fribourg, auteur des rebus Helvetiorum, historiographe de l'empereur Rodolphe II et de la maison d'Autriche* (Fribourg: L. J. Schmid, 1845). Egy későbbi Casatival Saavedra Fajardo kisebb diplomáciai összetűzésbe keveredett: MONOSTORI, *Diego Saavedra Fajardo and the Myth...*, 85–86, 94.

66 Uo., 46–47.

67 „Forgách Ferenc I. Ferdinándnak. Antwerpen, 1562. december 28.,” *Történelmi Tár* 3 (1881), 784–785.

68 MONOK István, „Verancsics Faustus Ostende kikötőjének megerősítéséről”, *Vár ucca tizenhét* 2, 3. sz. (1994): 151–152.

69 Lásd: HORN Ildikó, „Báthory András és Boldizsár barczewoi síremléke”, in *Redite ad cor: Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére*, szerk. KRÁSZ Lilla és OBORNI Teréz, 37–48 (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2008).

70 MONOSTORI, „Egy magyar arisztokrata...”, 163.

nyosan szerepel id. Brueghelnek a madridi El Pradóban őrzött festményén, ami az 1599. évi valenciai kettős királyi menyegző utáni lakomáról készült.⁷¹

Két különleges irodalomtörténeti kapcsolat fűződik a nevéhez. Somogyi küldte 1620-ban Franz von Dietrichsteinnek Cervantes *Don Quijotéja* második részének egy példányát, és a császári titkos tanácsosban, az ellenreformáció egyik vezető alakjában tisztelik Csehországban Cervantes egyik első bohémiai olvasóját.⁷² Arra mi figyeltünk fel, hogy Somogyi szoros kapcsolatban állt a brüsszeli színházi élet egyik alakjával, a drámaszerző és költő Diego Muxet de Solísszal (aki 10 évvel korábban egy Lope de Vega és Cervantes közötti irodalmi vitába keveredett Spanyolországban). Művei 1626-os brüsszeli kiadásának⁷³ előszavában jelezte, hogy Somogyi báró javaslatára döntött úgy, hogy könyvét Dietrichstein bíborosnak ajánlja.⁷⁴

Somogyit egy talán nem is olyan távoli kapcsolat köti össze Balassi Bálinttal. A már említett Dietrichstein szüleit az Európa egyik legnagyobb korabeli könyvtárát kiépítő Adam Dietrichsteinnek és Margarita de Cardonának hívták. Előbbi számos udvari tisztséget viselt, és a császár madridi nagykövete is volt – Franz is ott született, és spanyol volt az anyanyelve –, s többek között osztrák Habsburg főhercegek spanyolországi neveltetéséért volt felelős.⁷⁵ Neki írt Balassi 1582-ban levelet egy (valószínűleg személyes ismeretségen alapuló) szívességet kérve, és általa juthatott információkhoz a Spanyol Monarchiáról.⁷⁶ Balassi egyik énekéről a kutatás valószínűsítette, hogy annak egy versszaka egy középkori spanyol műből meríthetett.⁷⁷ Somogyi Márton a nagyhatalmú feleség, Cardona és Albert főherceg lobbija⁷⁸ repítette karrierje elején, és többször járt Spanyolországban.

71 Tudományos igényű életrajzának megjelentetése folyamatban. Ismeretterjesztő cikk: MONOSTORI Tibor, *Tündérmese: Egy magyar apród rendkívüli karrierje Habsburg Németalföldön a lovagrend kapujáig*, 2020, hozzáférés: 2020.04.05, <http://ujkor.hu/content/tundermese-egy-magyar-aprod-rendkivuli-karrierje-habsburg-nemetalfoldon-lovagrend-kapujaig>.

72 Josef POLIŠENSKÝ, „Hispania de 1614 en la Biblioteca de los Dietrichstein de Mikulov”, *Ibero-Americana Pragensia* 6 (1972): 199–203.

73 DIEGO MUXET DE SOLÍS, *Comedias humanas y divinas, y rimas morales* (Brusselas: Hoeymaker, 1626).

74 Uo., oldalszám nélkül.

75 Dietrichsteinről: Rubén GONZÁLEZ CUERVA, „La forma de lo informal: los agentes del cardenal Dietrichstein”, in *El príncipe, la corte y sus reinos: agentes y prácticas de gobierno en el mundo hispano (ss. XIV–XVIII)*, ed. Guillermo Nieva OCAMPO, Rubén GONZÁLEZ CUERVA et Andrea Mariana NAVARRO, 253–276 (San Miguel de Tucumán: Universidad Nacional de Tucumán, 2016).

76 VARJAS Béla, „Széljegyzetek egy kiadatlan Balassi-levélhez”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 87 (1983): 89–96.

77 H. KAKUCSKA Mária, „A tragikus szerelem költője Juan Rodriguez del Padrón és Balassi Bálint”, in *A szerelem költői: Konferencia Balassi Bálint születésének ötödfélszázadik, Gyöngyösi István halálának háromszázadik évfordulóján*, szerk. SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, 67–74 (Budapest: Universitas Kiadó, 2007).

78 Cardona 1600 és 1602 között Albertnek írt leveleit egy Somogyinak kijáró spanyol lovagrend ügyében lásd: AGRB, SEG, 533, fols. 137r–156v. Albert Brüsszelből ugyanekkor írt leveleit Lerma hercegének, III. Fülöp első miniszterének az ifjú Somogyi növekedése (*acrecentamiento*) és a lovagrend ügyében lásd Biblioteca Nacional de España, Mss. 687, fol. 185 és 261. A továbbiakban: BNE.

Saavedra Fajardóhoz hasonlóan Zsámboky János humanista tudóst, polihisztort⁷⁹ is emblémáskönyve (*Emblemata*) tette népszerűvé Európában. Saavedra olvashatta Zsámboky művét: egy szimbólum, a sün esetében valószínűsíthető a hatás.⁸⁰ A műfaj nagy népszerűsége tett szert Európában, és jelentős szerepet töltött be az oktatásban.⁸¹ A mű 1564-ben jelent meg Antwerpenben. Zsámboky németalföldi kapcsolatai és a Plantin–Moretus nyomdának az európai könyvkiadásban játszott szerepe természetesen jól ismert a hazai kutatás előtt.⁸² A város ekkor a Spanyol Monarchia legnagyobb fordításcentruma is egyben.⁸³ 1572-ben Zsámboky bekapcsolódott az Oszmán Birodalom hadiflottája elleni lepantói győzelmet követő eufóriába.⁸⁴ Egy kevert műfajú kötetet⁸⁵ jelentetett meg ugyanannál a nyomdánál, Don Juan de Austriának, a keresztény seregek spanyol fővezérének ajánlva.⁸⁶ Zsámboky ezen műve és *Emblemata*ja mellett számos térképe is megtalálható spanyolországi könyvtárakban.

A gazdag kapcsolatrendszer esetében természetesen a *litterae* más területein is kimutathatók a kölcsönös hatások. A Balassi-példa mellett tudjuk, hogy reneszánsz költészetünkre hatással volt a németalföldi humanizmus,⁸⁷ Zrínyire Giambattista Marino nápolyi költő.⁸⁸ Egy dél-németalföldi nemesi család (Croy) magyar királyokig vezetett vissza a családfáját, s egy 1605-ben megjelent jezsuita dráma az ő elképzelt Árpád-házi gyökereiket is megjelenítette.⁸⁹ Középkori magyar témái voltak Olivier de Crock

79 Életére: Gábor ALMÁSI, *The Uses of Humanism: Andreas Dudith (1533–1589), Johannes Sambucus (1531–1584), and the East Central European Republic of Letters*, Brill’s studies in intellectual history 185 (Leiden: Brill, 2009).

80 Az 59. és a 82. emblémában: SAAVEDRA FAJARDO, *Empresas Políticas...*, 685 (j.) és 893 (j.).

81 Mint arra legutóbb (újra) felhívta a figyelmet és részletesen bemutatta: KNAPP and TÜSKÉS, *Emblematics in Hungary...*, 38 kk.

82 Francine DE NAVE, „The Moretuses and the History of Books in Antwerp in the 17th and 18th Centuries”, in *The Illustration of Books Published by the Moretuses*, ed. Dirk IMHOF, 13–28 (Antwerpen: City of Antwerpen–Plantin–Moretus Museum, 1996); Stijn VAN ROSSEM, „The Verdussens and the International Trade in Catholic Books (Antwerp, Seventeenth Century)”, in *Books in the Catholic World during the Early Modern Period*, ed. Natalia MAILLARD ÁLVAREZ, 1–50 (Leiden–Boston: Brill, 2014).

83 Lieve BEHIELS, Werner THOMAS and Christian PISTOR, „Translation as an Instrument of Empire: The Southern Netherlands as a Translation Center of the Spanish Monarchy: 1500–1700”, *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History* 47, No. 3 (2014): 113–127.

84 Erre legutóbb lásd SCHMIDT Anikó, „A lepantói csata értékelése kortárs beszámolók alapján”, *Levéltári Szemle* 88, 1–2. sz. (2017): 223–239.

85 ZSÁMBOKY János, *Arcus aliquot triumphal et monumenta victor classicae*. Magyar fordítása: „Magyar szerző dicsőítő munkája a lepantói csatáról”, in ZIMÁNY Vera, *Lepantó, 1571, Csatak, 178–185* (Budapest: Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1983).

86 Francisco Javier PIZARRO GÓMEZ, „Entre la Emblemática y el arte efímero: A propósito del arcus aliquot triumphal et monumenta victor classicae de Joannes Sambucus”, *Norba Arte* 16 (1996): 153–170; KNAPP and TÜSKÉS, *Emblematics in Hungary...*, 77–78; SCHMIDT, „A lepantói csata...”, 230–231.

87 KLANICZAY Tibor, „A németalföldi humanizmus és a magyar reneszánsz költészet”, in KLANICZAY Tibor, *A múlt nagy korszakai*, 211–225 (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1973).

88 KOVÁCS Sándor Iván, *A lírikus Zrínyi* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985), 116–127, 378–383.

89 Kees TESZELSZKY, „Magyar királyok, szentek és szimbólumaik a kora újkori Németalföldön”, in *Művészet és mesterség: Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*, szerk. HORN Ildikó, 161–178 (Budapest: L’Harmattan Kiadó, 2016), 164–167.

spanyol-németalföldi emblematikus költeményeinek is, melyhez egy spanyol karmelita szerzõt is felhasznált forrásul.⁹⁰ Az egyik leghangsúlyosabb esetre, Lope de Vegára a következõ alfejezetben hozunk példát.

A legkorábbi nyomtatványok segíthetnek a további orientációban. A Zrínyi-könyvtárban fellelhető két spanyol lovagregény.⁹¹ A híres pikareszk regény, a *Guzmán de Alfarache* egy 1599-es példányát (Madrid, *editio princeps*) már Pray György megemlíttette, és jelenleg Budapesten őrzik;⁹² a *Lazarillo de Tormes* 1616-ból van meg párizsi, francia nyelvű kiadásban; az általunk talált legkorábbi Cervantes-mű a *Novelas ejemplares* 1615-ös, milánói kiadása.⁹³ Lope de Vega négy egykorú kiadásából hármat Antwerpenben nyomtattak, egyet Barcelonában.⁹⁴

Atila, a Hunyadiak és Erdély Madridban, Sevilleben és Baszkföldön

A fent ismertetett történelmi érdeklődés és kapcsolati pontok mellett léteztek jóval erősebbek és megalapozottabbak is. Az utóbbi évtizedek kutatásai nyilvánvalóvá tették, hogy a Kárpát-medencei civilizáció termékei és jellegzetességei Európa talán egyetlen szegletét sem érdekelték jobban a 16–17. században, mint a Spanyol Monarchia tartományait.

Bonfini Magyarország-történetének (*Rerum Hungaricarum decades*) kiadásai számos példányban megtalálhatók a Spanyol Monarchia egykori területein, így az *editio princeps* a madridi Királyi Könyvtárban.⁹⁵ Egy Magyarország-történetet is tartalmazó historiográfiai kompilációt egy nápolyi jogász, Michele Ricci (Michael Ritius, Michele Riccio) írt és azt először Milánóban adták ki 1506-ban, majd utoljára Nápolyban 1646-ban.⁹⁶

Még figyelemreméltóbb, hogy Lope de Vega, a spanyol aranykor legismertebb drámaírója 25 művében használt fel, gyakran részletesen, magyar történelmi motívumokat. Több esetben, így az *El rey sin reino* címűben kiemelkedő tájékozottságot árul el az oszmánok elleni magyarországi háborúkról és a Hunyadiakról, s kimutathatók azok a Bonfini-sorok, amelyekből dolgozott.⁹⁷ Az 1590-es években a sevillai nyomdákban ön-

90 Uo., 167–175.

91 Lásd: később a Zrínyi-könyvtárról (is) szóló alfejezetet.

92 A pikareszk regények, köztük a *Guzmán*-parafrázisok hazai recepciójához: LABÁDI Gergely, „A pikareszk Magyarországon a 18–19. század fordulóján”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 120 (2016): 178–190.

93 BEK, Ant. 2709; Hf 1896; Hf 4374.

94 1605: BEK, Ga 4080 [collig. 2.]; 1607: OSZK, 329.066; 1611: OSZK, 329.067, illetve BEK, Hf 4r 63.

95 PR Real Biblioteca, Madrid, VI/4.

96 *De regibus Franciae, Hispaniae, Hierosolymorum, Siciliae, Neapolis et Ungariae*. Ismertetését lásd: SZÖRÉNYI László, „A Hunyadiak kora Michele Ricci *Historia de regibus Ungariae* című művében”, *Irodalomtörténet* 73 (1992): 611–620. Magyarországon megtalálható: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár: BV 0941/79. Az OSZK őrzi egyet az 1646. évi nápolyi kiadásból, valamint a szintén 1506-ban, Milánóban megjelent Nápoly-történetéből. Továbbá ugyanott az első kiadást 1543-ban, Velencében megjelent olasz fordítását 4 példányban, illetve egy 1630-as tübingeni latin fordítást.

97 KÖRPÁS Zoltán, „Húngaros en obras de Lope de Vega: las fuentes históricas del drama *El rey sin reino*”, *Anuario Lope de Vega* 5 (2009): 119–138; KÖRPÁS Zoltán, „Las historias personales perdidas: »lo húngaro«

tötték el az anyaország területét a (II. Fülöptől anyagi támogatást is kapó) Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemről és győzelmeiről szóló hírekkel, kétszeres római és jezsuita közvetítéssel: Alfonso Carrillo személyében spanyol jezsuita gyóntatója volt az ifjú fejedelemnek, a szövegeket pedig részben Rómában szerkesztették.⁹⁸ Itt említendő, hogy egy Lope de Vegához hasonlóan jelentős szerző, Juan Luis Vives Moháccsal kapcsolatos írásai és Hunyadi Mátyás-képe meglehetősen pontos Magyarország-ismereteket tükröznek.⁹⁹

A 16–17. század egészére igaz, hogy óriási számban érkeztek spanyol monarchiabeli infánsnők (s velük arisztokraták), diplomaták (s köztük spanyol államtanácsosok), katonák (s köztük hadvezérek), jezsuita szerzetesek (s köztük intézményvezetők), művészek a közép-európai Habsburg Monarchiába, s többnyire a Kárpát-medencébe is, és a beszámolókat tömegesen küldték vissza. Lendület Kutatócsoportunk mintegy harminc, ismeretlen, főleg spanyol nyelvű iratot talált a Szent Korona útjairól, uralkodókoronázásokról és -lakomákról, országgyűlésekről.¹⁰⁰

A kapcsolatrendszer igazi lényegét a spanyol aranykorban az Oszmán Birodalom elleni kétfrontos, mediterráneumi és közép-európai küzdelmeken túl a közös múlthoz tartozás, a vér- és érdekközösség jelentette, és ez gyakran megihlette a Spanyol Monarchia alattvalóit, a háborús beszámolókról felolvasásokból értesülő írástudatlanokat éppúgy, mint a színházba járókat és a kor legolvasottabb művészeit, Malvezzitől Saavedra Fajardóig.

Mindez (az V. Károly halála utáni időszakot tekintve) az 1610-es években tetőzött. A politikai, katonai, diplomáciai súlya csúcsára érő és a kulturális csúcsteljesítményét elérő spanyol Habsburg világbirodalom (amely azonban gazdasági értelemben már lejtmenetben volt) két jogcímen is elgondolkozott azon, hogy megszerezze-e a Magyar Királyságot; erről végül 1617-ben mondtak le.¹⁰¹ Majd 1618-ban, a harmincéves háború

---

y el teatro del Siglo de Oro (interpretación y cercanía de la lejanía física)”, *Hipogrifo: Revista de Literatura y Cultura del Siglo de Oro* 2, No. 2 (2014): 43–61. A kérdéskört az utóbbi időben a romániai filológia is vizsgálta, például: Oana ANDREIA SÂMBRIAN, „Un producto del »l’Arte nuevo«: »El rey sin reino« de Lope y la imagen de Juan de Huniades”, in *El „Arte nuevo de hacer comedias” en su contexto europeo: Congreso internacional*, ed. Felipe B. PEDRAZA JIMÉNEZ, Rafael GONZÁLEZ CAÑAL y Elena E. MARCELLO, 195–206 (Ciudad Real: Universidad de Castilla-La Mancha, 2010).

98 Rubén GONZÁLEZ CUERVA, „«El prodigioso príncipe transilvano»: la larga guerra contra los turcos (1596–1606) a través de las «relaciones de sucesos»”, *Studia historica: Historia moderna* 28 (2006): 277–299.

99 H. KAKUCSKA Mára, „Johannes Ludovicus Vives Mohács-recepciója”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 111 (2007): 3–18; H. KAKUCSKA Mára, „Juan Luis Vives Mátyás királyról”, in *Ab Uppsalia usque ad Debrecinum: A Neolatin Tanulmányok Nemzetközi Társasága (IANLS) XIV. Nemzetközi Kongresszusa [...] magyar előadónak dolgozatai*, szerk. HAVAS László és TEGYEV Imre, 33–44 (Debrecen: Societas Neolatina Hungarica Sectio Debreceniensis, 2010).

100 Egy részük megjelenés alatt: DOMINKOVITS Péter, KATONA Csaba és PÁLFFY Géza, szerk., *Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés* (Sopron–Budapest: Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron megyei Soproni Levéltára–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2020).

101 MONOSTORI, „A Magyar Királyság...”, 1023–1024; LIKTOR Attila, „A trónbetöltés rendje a Magyar Királyságban a XVI–XVII. században az Oñate-egyezség (1617) tükrében”, *Iustum Aequum Salutare* 16, 1. sz. (2020): 163–192; MARTÍ Tibor, „Az 1625. évi soproni országgyűlés a Habsburg dinasztia spanyol ágának

kirobbanásakor döntően beavatkozott Közép-Európában a bécsi testvérág megsegítésére, harmincezer katonát küldve a Német–Római Birodalomba: Németalföldről, Milánóból és Nápolyból.

Míg a Habsburg-vonalon járó jogcím egy bonyolult öröklésjogi helyzetben régóta ismert volt, a jelentősége kevésbé, miként az sem, hogy erről spanyol dinasztikus oldalon részletes elemzések születtek. Tisztában voltak Spanyolországban a (természetesen jóval gyengébb) nápolyi szállal is: e két leszármazás miatt a magyar, valamint a horvát és dalmát királyi cím a mai napig szerepel a spanyol uralkodó címei között. Egy Baszkföldön, a korabeli első miniszter, Lerma herceg titkárának iratai között őrzött kéziratban aktuális öröklésjogi kérdések miatt hosszan elemezték a leszármazást a 13. századtól III. Fülöpig.¹⁰²

A toposzok (török elleni háborúk, a török hódítás előtti magyarországi aranykor, a tökéletes keresztény uralkodó képe) egész sora jelenik meg *A semlegesség ellen* lapjain. A később elemzett politikai, jogi, irodalmi értekezésben a német-római fejedelmek hazaszeretetét és franciaellenességét felgyújtandó, egy Livius- és egy Cicero-idézet között egy egész oldalt kap Podmaniczky Balázs Bonfininél leírt hőstette, mint a hazaszeretet példája.¹⁰³ Bonfinit idézve a belviszályokat okolja a szerző az egykor virágzó (*floridísimo*) Magyar Királyság romlásáért.¹⁰⁴ A nagy elődök, Hunyadi János és Mátyás király egy mondatba kerülnek Bouillon Gottfrieddel, az első kereszties hadjárat egyik vezetőjével.¹⁰⁵ A szerző egy oszmánellenes összeurópai terv ismertetése során a magyarországi törökellenes frontvonalat is bemutatja. Saavedra Fajardo bőven idézi Bonfinit a hunok királya, Attila kapcsán a spanyolországi gót királyok történetéről írott munkájában is.¹⁰⁶

Hungaria Hispanica *Pozsonyban és Csáktornján*

Tanulmányunk ötlete, noha az adatokat már régóta gyűjtöttük, két kutatásra vezethető vissza. Az egyik eredménye a *Bohemia Hispanica*, amely a csehországi könyvtárakban található spanyol nyelvű könyvek katalógusa.¹⁰⁷ A téma annak ellenére érdemelt önálló kötetet, hogy fordított műveket nem közölt, és csak válogatott. A másik alapkuta-

---

szemével: Ossona gróf bécsi spanyol követ jelentései”, in *Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés, megjelenés alatt.*

102 *Archivo Histórico del Santuario de Loyola (Compañía de Jesús): Correspondencia oficial de D. Andrés de Prada, Secretario de Estado de Felipe III; Correspondencia entre el Duque de Lerma y Andrés de Prada, relativa a asuntos de Hungría*, fol. 121–125. Az egész kötet Magyarországról érkező levelezést és rendi dokumentumok másolatait is tartalmazza. Köszönjük Marti Tibornak az ötletet, hogy felhívta a figyelmet a kötetre.

103 BNE, Mss 432, fol. 70r.

104 Uo., fol. 39v, 63v.

105 Uo., 72r.

106 Diego SAAVEDRA FAJARDO, *Corona Gótica, castellana y austriaca, políticamente ilustrada* (Münster: Juan Jansonio, 1646). A BEK őriz egy példányt az első kiadásból, lásd: Ga 4r 595.

107 Robert ARCHER, Jaroslava KAŠPAROVÁ et Pavel MAREK, ed., *Bohemia Hispanica: Fondos españoles de los siglos XV a XVII en bibliotecas checas* (Barcelona: Reial Academia de Bones Lletres–King’s College London, 2013).

tás Pázmány Péter évtizedek óta keresett egykori (halálakor Pozsonyba került) magánkönyvtárából talált meg egyszerre 25 tételt.¹⁰⁸ Utóbbi tartalmában mélyedtünk el, mert irodalmi kartográfiai szemmel nézve feltűnt, hogy Martín Doyza és Diego de La Vega spanyol ferences és Pedro de Ribadeneyra jezsuita szerzetesek személyében három spanyolországi szerző azonosítható, továbbá a tételek fele szervesen a Spanyol Monarchiához és egymáshoz is köthetők.

Ribadeneyra, az itáliai Giovanni Botero (akinek a szoros kapcsolata a madridi politikai elittel jól dokumentált) és a spanyol-németalföldi Charles Scribani nevét egymás mellett látva Bireley klasszikusának tartalomjegyzéke jutott eszünkbe. A monográfia az antimachiavellista királytűkrök hat legnagyobb hatású képviselőjét hasonlította össze.¹⁰⁹ Ebben hármójukon kívül Justus Lipsius, Adam Contzen és Saavedra Fajardo szerepel.

Utóbbi személye külön is összeköti őket, például Saavedra Fajardo személyesen is ismerhette Pázmányt,¹¹⁰ témánk szempontjából azonban fontosabb, hogy Ribadeneyra, Botero és Scribani sorába odaillik egy másik szerző a magánkönyvtárban: Alberico Gentili. Őt a salamancai jogi iskola (legfontosabb képviselőik Francisco de Vitoria és Francisco Suárez¹¹¹) és a holland Hugo Grotius mellett a modern nemzetközi jog létrehozói között tartják számon.¹¹² Mint láttuk, Pázmány elődje, Forgách Ferenc is a salamancai iskola képviselőitől rendelt több kötetet (Vitoria, Domingo de Soto). Szerepelt katalógusában Ribadeneyra is. A Pázmány könyvtárában forgatott négy munka kiadási évszámai is ehhez az időszávhoz kapcsolódnak: 1604 és 1614 közöttiek. Mindez jól illeszkedik a spanyol–magyar jogi kapcsolat egy különleges fejezetébe: ebben az időszakban kezdett Madrid intenzíven érdeklődni Magyarország öröklésjogi státusza iránt, párhuzamosan azzal, hogy a közép-európai Habsburg-testvérágak közötti küzdelem kimenetele és a német-római királyi cím betöltése is bizonytalanná vált, és a spanyol diplomáciának az utóbbi kérdések eldöntésében is döntő szerepe volt.¹¹³ A tárgyalások közepette, 1616-ban lett Pázmányból, a jezsuita szerzetesből érsek. Nem zárható ki, hogy az 1614-es Forgách-rendelés véglegesítésében gyóntatójának, Pázmány Péter-

108 KNAPP, *Pázmány-relikviák...*, 15–34. M. Horváth Mária talált azóta újabb köteteket, lásd a 25. jegyzetet.

109 Robert BIRELEY, *The Counter-Reformation Prince: anti-Machiavellianism or Catholic Statecraft in Early Modern Europe* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1990).

110 Pázmány követségekor Saavedra Fajardo Gaspar de Borja, Madrid római követének titkára volt, noha Pázmány Rómába érkezésekor épp nem tartózkodott ott. Később többször ajánlotta Pázmányt egy újabb követségre. A murciai író bizonyosan személyesen ismerte Contzent (Saavedra a német gondolkodó életének utolsó éveiben Münchenben tartózkodott). Contzen egyik munkája szerepel az M. Horváth Mária által talált 13 kötet között. Justus Lipsius a kortárs Spanyol Monarchia-beli politikusok és írók kedvelt szerzője, Saavedra is bőven idézi.

111 A BEK-ben közülük Suáreztól maradt meg a legtöbb tétel.

112 James MULDOON, „The Contribution of the Medieval Canon Lawyers to the Formation of International Law”, *Traditio* 28 (1972): 483–497.

113 Tudjuk, hogy a Bécsben zajló intenzív tárgyalásokon Pázmány is részt vett. 1615 elején pedig Rómában tartózkodott. TUSOR Péter, „Pázmány Péter esztergomi érseki kinevezése: A Habsburg-, a pápai udvar és Magyarország az 1610-es évek derekán”, *Századok* 148 (2014): 1081–1110.

nek is szerepe volt. A bécsi udvarban nagy számban jelen lévő spanyol arisztokraták útját is vásárolhattak.

Több okból az európai politikai helyzet és Pázmány aktuális érdeklődésének és politikai feladatainak nyomait véljük felfedezni Guido Bentivoglio 1630-ban Antwerpenben kiadott munkájában is.¹¹⁴ Az 1632-ben, a római követség évében neki írt kiadatlan levél egyben újra rávilágít arra, hogy Pázmány jól érthetett spanyolul.¹¹⁵ A kötetet Erycius Puteanus, neves dél-németalföldi tudós adta ki (a kormányzónak, Izabella infánsnőnek 1629-ben Leuvenben írt hosszú bevezetővel), akinek ezen kívül két kötete szerepel a katalógusban, és aki Saavedra Fajardo fejedelemtükrének második kiadásához írta az ajánlást.

További három kötet esetében találtunk közvetlen kapcsolatot a Spanyol Monarchiával.¹¹⁶ Ha ezekhez hozzáadjuk a korábról ismert és az újonnan Esztergomban és Szegeden talált köteteket,¹¹⁷ akkor az eddig ismert 40 tételből 17 (elsősorban személyi) *hispanica* (42,5%). A magángyűjtemény kiválóan mutatja a hispán művelődés magyarországi hatásának fontos jellegzetességét: az nem a könyvtárakba eljutó példányok nyelvét vagy a spanyol anyaországgal való kapcsolatot vizsgálva fejthető fel. Ismerve a Spanyol Monarchia európai dominanciáját, aktív jelenlétét a császári udvarban és Magyarországon, sem Pázmány, sem Forgách nem tehette meg, hogy ne tájékozódjon naprakészen és első kézből a legerősebb katolikus állam legbefolyásosabb gondolkodójától és a mindenkorai politikai események mozgatórugóiról.

Modellünk kvantitatív tesztelésére és egy kontrollcsoportra kiválónak (és a tételek száma miatt reprezentatívabbnak) bizonyult egy nagyobb *corpus*, az egykor zömében Csáktornyán, ma Zágrábban őrzött *Bibliotheca Zriniana*. Zrínyi Miklós ötven évvel Pázmány után született, vele és Forgách Ferencsel ellentétben Miklós és családja világi arisztokraták voltak. Imperatív volt tehát annak vizsgálata, hogy található-e a családhoz került kötetek között hispanika.

A 731 tételből – amelynek az 1662. évi katalógus csak egy része – egyelőre 91 hispanikumot (12%) (szélesebb értelemben véve 109-et, 15%) azonosítottunk, amely ezzel a

114 A mű megírásakor, 1611-ben a szerző Róma nunciusa a spanyol-németalföldi kormányzóknál; írt történelmi művet a németalföldi háborúkról. A kiadás éve 1630, amikor Jacques Bruneau németalföldi diplomata, Olivares egyik embere Bécsbe érkezett, hogy a (két ág közötti) Habsburg Ligáról tárgyaljon, amit aztán Pázmány képviselt Rómában.

115 Ebben Bruneau, a neki ítélt spanyol évdíj kifizetését sürgető Pázmány kérésére (spanyolul) beszámolt arról, hogy már előkészítette annak kifizetését, előnyben részesítve őt mindenki mással (értsd: évdíjra váróval) szemben. Egyben beszámolt az időszerű németalföldi eseményekről. Lásd: Jacques Bruneau Pázmány Péternek, Bécs, 1632. november 22., Prímási Levéltár (Esztergom), *Archivum Ecclesiasticum Vetus* 169, fol 7r-8v. Marti Tibornak köszönjük az adatot.

116 Daniele Fedele Milánóban dedikálta a művét (1614), és az első kiadás is Milánóban jelent meg. Michael Caspar Lundorp *Laurea Austriacájának* egyik dedikálta Guillermo Verdugo, híres spanyol hadvezér, a fehérhegyi csata és Prága 1620-as bevételének hőse, aki jelentős csehországi birtokokat kapott, és a levéltára jelenleg is ott van. A genovai Canonieri évekig a spanyol és spanyol-németalföldi seregben szolgált, a Pázmány-gyűjteményben szereplő munkája Antwerpenben jelent meg, és maga is írt állam- bölcséleti műveket.

117 M. HORVÁTH, „Pázmány Péter...”.

teljes hispanika-anyagot a gallika-anyaggal mennyiségben egyenértékűvé teszi vagy a fölé emeli. Giorgio Basta, Virgilio Malvezzi és Justus Lipsius munkáit, noha számos szempontból egyértelműen hispanikumok, nem vettük a 91 tétel közé, hogy világossá tegyük: az azonosított hispanika-halmaz gerincét nem az esetlegesen vitatott besorolású szerzők teszik ki.¹¹⁸ Tizenhárom kategóriát különítettünk el, a 91 tételt táblázatban (2. táblázat) és alább is rendszereztük.

A *spanyol humanisták* (5 db) közé Pedro Mexía és Juan Saravia olasz nyelvre fordított munkái¹¹⁹ mellett Antonio de Nebrija nyelvészeti alpmunkáját soroltuk.¹²⁰ Valerius Maximus egy műve Diego López spanyol fordításában található meg a könyvtárban.¹²¹

A *földrajzi felfedezésekkel kapcsolatos és térképészeti munkák* (12 db) tartalmazzak az Újvilágot bemutató nyomtatványokat, a legtöbb esetben spanyol anyaországi szerzővel.¹²² Tekintve, hogy 1580 és 1640 között a Portugál Királyság a Spanyol Monarchia része volt, ide soroltunk két, ebben az időszakban megjelent művet.¹²³ „Belgiumi” város-térképek, Spanyolország leírása, a spanyol-németalföldi Ortelius és Wytfliet klasszikusai¹²⁴ egészítik ki ezt a csoportot.

A *történelmi munkák* (5 db) Nápoly, Milánó, Spanyolország és Róma történetével foglalkoznak.¹²⁵ A *kortárs, 16–17. századi háborúkat leíró művek* (7 db) közül szerzője miatt is kiemelkedik a Mercurius Gallobelgicus sorozata,¹²⁶ amelyből Forgách Ferenc is rendelt 1614-ben. A németalföldi és európai háborúkat tárgyalja a többi tétel is.¹²⁷ A Zrínyieket érthetően nagyon érdekelték a *spanyol Habsburg állam elleni portugál, katalán és nápo-*

118 Basta többes identitással bírt, az egyik a Spanyol Monarchiához kötötte, több száz levélét és beszámolóját őrzik Brüsszelben, Madridban és más spanyolországi levéltárakban (például a 102. jegyzetben említett baszkföldiben is). Malvezzi esetében azért merülhet fel a kérdés, hogy a Zrínyi-könyvtárban megőrzött műve nem hispanikum, mert elsősorban az 1622-ben kiadott Tacitus-kommentárjai hatottak a költőre. Ekkor még nem volt egyértelmű, hogy a spanyol Habsburg uralkodó szolgálatába áll és válik a 1630-as években (Saavedra Fajardóhoz és La Rocához hasonlóan) az olivaresi politika elkötelezett, gyakran szervilis követőjévé. Justus Lipsius életének kezdeti és végső szakasza egyértelműen indokolja a besorolást. Esetében érdemes hangsúlyozni, hogy mivel munkái nagy népszerűségnek örvendtek a hispán intellektuális közegekben, műveinek további tömeges németalföldi nyomtatása és közép-európai terjedése számottevő nehézségekbe ütközött volna Madrid támogatása nélkül.

119 Az alfejezetben innentől a hivatkozások a *Bibliotheca Zrinianát* követik. 16 (BZ 48a), 589 (BZ 48b), 590 (BZ 213).

120 *De institutione grammatica*, 591 (BZ 414).

121 623 (BZ 196).

122 3, 245 (BZ 100), 246 (BZ 400), 395, 396.

123 149 (egy jezsuita szerző Kináról), 235 (Duarte Lopes Kongóról írt munkája, portugálról németre fordítva).

124 230 (XI-A/S-XVII-4/5), 231 (X-A/S-XVII-4/6); 588b (BZ 342); 232 (BZ 7), 237.

125 14 (BZ 140), 88 (BZ 194), 533 (BZ 282), 65 és 66 (BZ 4039).

126 144 (BZ 79/111) (számos spanyol vonatkozású kéziratot jegyzettel/betoldással Zrínyi Miklóstól), 145 (BZ 79/II), 476 (BZ 215), 543 (BZ 79/1).

127 45 (BZ 116), 46 (BZ 201), 469e (BZ 184).

lyi lázongások és felkelések (6 tétel)¹²⁸ és általában a *Francia Királyság és a Spanyol Monarchia közötti vetélkedés* (5 db).¹²⁹

A tudományos jellegű munkák közül a *hadtudományi nyomtatványok* (5 db) között megtalálható a korabeli spanyol anyaországi és nápolyi írók legjava gyalogsági, tüzérségi és lovassági téren.¹³⁰ Itt említünk egy nápolyi vadászati munkát.¹³¹ Forgách is rendelt Giambattista Della Portától (a Zrínyi családnak a *Magiae naturalis* volt meg).¹³² Egy milánói orvos és polihisztor munkája mellett még németalföldi jogi munkákat soroltunk a *természet- és jogtudományi művek* közé, összesen 8 tétel.¹³³

Cipriano Suárez jezsuita szerző retorikakönyvei¹³⁴ közül legalább egy Zrínyi Ádám tulajdonában is volt, és biztosan használták az egyikén található „gyerekes tollrajzok” alapján, akárcsak Manuel Álvares Nagyszombatban megjelent grammatika tankönyvét¹³⁵ (4 db *oktatási mű*). A *litterae* (10 db) nagy részét természetesen Giambattista Marino nápolyi költő alkotásai teszik ki.¹³⁶ Szerepel egy színpadi mű a már említett Giambattista Della Portától,¹³⁷ és két (!) spanyol lovagregény: Jerónimo Fernández (*Belianis de Grecia*) és Dionís Clemente (*Valerían de Hungría*) című lovagregényeinek olasz fordításai.¹³⁸

A *politikatudományi* tételek (9 db) közé sorolhatók Baltasar Álamos de Barrientosnak a Zrínyi Miklós által gyakran használt Tacitus-kommentárjai.¹³⁹ A spanyol író barátja volt a legendás Antonio Pérez, II. Fülöp államtitkára, akitől szintén található egy munka, Juan Caramuel Lobkowitzé és Girolamo Frachettáé¹⁴⁰ mellett. Ide soroltuk Saavedra Fajardo fejedelemtükör-emblémáskönyvét és két munkát, köztük a *diplomátát* La Roca grófjától.¹⁴¹ Végül Lackner Kristóf két példányban meglévő aforizmagyűjteményét, amelynek alapja Antonio de Guevarának a magyarországi műve-

128 55 (Juan Chumacero y Carrillo, Madrid római követének írása), 89 (BZ 309), 90 (BZ 399), 56 (BZ 384), 63 (BZ 197), 181 (BZ 308).

129 168 (BZ 164); Antoine Brun írótól, aki a spanyol uralkodó egyik diplomáciai főtárgyalója volt a vesztfáliai béketárgyalásokon, majd első hollandiai állandó követe, egyben Saavedra Fajardo barátja, majd politikai ellenfele: 424 MS (R3582); diplomáciai levélváltások és más iratok másolatait tartalmazza több kéziratos gyűjtemény: 427 MS (R 3584), 428 MS (R 3581), 430 MS (R 3586).

130 Francisco de Valdés, Lelio Brancaccio, Lodovico Melzo (206 [BZ 166]), Diego Ufano (222 [BZ 13]), Luis Collado (225 [BZ 297]), Giovanni Battista Galiberto (388) és Federico Grisone (695 [BZ 169]) művei.

131 381.

132 413 (BZ 206).

133 411 (BZ 396); Jean de Chokier de Surlet (152 [BZ 10]), Henri de Kinschot (547), Elbertus Leoninus (Elbert de Leeuw) (561) és Frans van den Zype (Franciscus Zypaeus) (669, 670) műveit kategorizáltuk így, valamint egy Zrínyi Ádám jogi tanulmányaival kapcsolatos leuveni iratot (631 MS [R 3492]).

134 657 (BZ 83), 658 (BZ 217), 714 (BZ 236); a tollrajzok ez utóbbin láthatók.

135 633 (BZ 422).

136 332, 333 (BZ 349), 334 (BZ 352), 335, 336 (BZ 412), 337 (BZ 26), 339 (BZ 143).

137 531 (BZ 409).

138 467 (BZ 246), 542 (BZ 97). A portugál és spanyol lovagregények gazdag magyar motívumairól lásd: BAUMGARTEN SÁNDOR, „Don Quijote Magyarországa”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 74 (1970): 363–369.

139 7.

140 64, 153 (BZ 387), 204 (BZ 14).

141 603 (BZ 334), 154 (BZ 301), 175.

lődés- és nyelvtörténetben kimagasló szerepet játszó fiktív Marcus Aurelius-életrajza (*Horologium principum*) volt.¹⁴²

Az *egyházi jellegű* munkák (5 tétel) közül a Forgách-rendelésből már ismert Martín del Río¹⁴³ mellett a további négy kötet a sarutlan kármelita nővérek rendjének megalapításában alapvető szerepet játszó Teresa de Ávilához kapcsolódik, kettő spanyol nyelven.¹⁴⁴ Az *egyéb* kategóriába (9 tétel) soroltuk azon műveket, amelyeket egyelőre nem sikerült a felsorolt kategóriákba illeszteni, vagy azok maguk is vegyes témájúak,¹⁴⁵ ideértve Puteanus munkáit¹⁴⁶ és Guevara említett bestsellerét.¹⁴⁷

Ami a kiadás helyét illeti, a számos antwerpeni kötet mellett találtunk luxemburgit, Liège-it, barcelonait, madridit, nápolyit, milánóit és salamancait.

A 91 tétel mellett számos esetben nem voltunk biztosak abban, hogy hispanikum-e az adott munka. Bár a definíciónk szerint igen, a fent említett művek mellett ezek inkább gyenge kapcsolatot jelentenek, így Zrínyi Miklós saját kezű bejegyzései egyes kötetekben a Spanyol Monarchia vonatkozásában (2 tétel az összesen hátról).¹⁴⁸ Más esetben (Bastához, Malvezzihez és Justus Lipsiushoz hasonlóan, 8 tétel) egyértelműbb a helyzet (további 7 tétel),¹⁴⁹ de végül kivettük azokat (összesen 18 tétel). Ha ezeket is figyelembe vesszük, akkor a *Bibliotheca Zriniana*ban legalább 109 hispanikum (15%), anélkül 91 (12%) található. Egy részletesebb vizsgálat valószínűleg számos további elemet fedez majd fel.

142 215b (BZ 324 b); 217d (BZ 324 a). A mű hatására lásd a következő alfejezetet.

143 462 (BZ 167).

144 597 (BZ 310), 643 (BZ 15/I), 644 (BZ 15/II), 661 (BZ 323).

145 Lawrence (Laurens) Beyerlinck (252 [BZ 6/VII]), Franciscus/Frans Titelmans (358), Nicolaus Vernulaeus (Nicolas de Vernulz) (368), Julius Clarus (532 [BZ 120]), Andrea Genutio (540 [BZ 98]), és Jerónimo Osorio (707 [BZ 63]) művei, illetve Jerónimo de la Higuera és Lorenzo Ramírez de Prado antwerpeni kiadásában az általuk Liutprandus középkori itáliai püspöknek tulajdonított munkák (484 [BZ 17]).

146 602 (BZ 210).

147 697 (BZ 40).

148 Olivares gróf-herceg bukására való utalás (Filippo Maria Bonini, *Il Ciro politico*: 186 [BZ 348]). Aktívan jegyzetelte Guicciardini Italia-történetének Nápolyra és Milánóra vonatkozó fejezeit (68 [BZ 289]). Francesco Tensini (193 [BZ 117]) állt a spanyol király szolgálatában is.

149 Jacques du Fouilloux vadászati traktátusa Milánóban, franciáról olaszra fordítva jelent meg (391), Liège-ben adtak ki egy, a trentói zsinattal kapcsolatos munkát (712 [BZ 351]). Antwerpenben jelentek meg további művek: 260 (BZ 38), 286 (BZ 338), 294 (BZ 354), 301, 306.

Téma	Anyaországi szerző	A Spanyol Monarchia más területeiről	Nem Spanyol Monarchia-beli szerző	Összesen
Humanisták	5			5
Felfedezések, térképészet	3	5	4	12
Történelem		5		5
Kortárs háborúk		7		7
Hadtudomány, vadászat	3	3		6
A Spanyol Monarchia elleni felkelések	1		5	6
Spanyol–francia vetélkedés	3	1	1	5
Természet- és jogtudomány		7	1	8
Politikatudomány	6	1	2	9
Oktatás	3	1		4
Egyházi	5			5
Litterae	2	8		10
Egyéb	1	8		9
Összesen	32	46	13	91

2. táblázat: *Hispanica* a Zrínyi-könyvtárban. Egy tétel tartalmazhat több nyomtatványt, amelyek külön-külön hispanikumok (a hispanikumok számát egynek vettük); egy tételben lehet több nyomtatvány, melyek közül csak egy a hispanikum, ebben az esetben a tétel egészét annak vettük.

A Zrínyi-könyvtár esetében is látszik, hogy a legtöbb *hispanica* a hagyományos felosztások szerint láthatatlan, például Saavedra Fajardo latinul, párizsi kiadásban, La Roca olaszul, velencei kiadásban volt meg. Az egyetlen elvégzett (bevallottan nem reprezentatív) földrajzi és nyelvi típusú kategorizálás során Dél-Németalföld külön „állammá” vált, a nápolyi és milánói területek (az erről való reflexió nélkül) Itáliához sorolódtak. Így a végső kép inkább a 20. századi kulturális geográfiát tükrözi, nem a 16–17. századit.¹⁵⁰ Az anakronisztikus kategorizálás nem esik egybe a korabeli realitással, és megtevesztő képet mutat a kötetek beszerzőinek preferenciáiról.

150 „a [...] könyvek 37,98%-a olaszországi kiadású, s ennek több mint 68%-a velencei. Németországi 21,93%, s ehhez köthető az 5,07% svájci (bár latin, francia és olasz nyelvűek), és a 4,52% ausztriai. Franciaország 8,85%-ot képvisel, Észak-Németalföld 11,55-öt, Dél-Németalföld 3,58-at. Ha a 3,18% sine loco megjelentet is levonjuk, akkor a maradék 3,34% jut Magyar-, Cseh-, Spanyol- és Svédországra, Dániára és Angliára.” *Bibliotheca Zriniana*, 26. Újrászámoltuk a fenti adatokat; azok az elemzésünk szerint a

A spanyol nyelv magyarországi ismerete elmaradt attól, ami a Cseh Királyság és az osztrák tartományok területén megfigyelhető, ahol több arisztokrata család is elspanyolosodott. Somogyi Márton spanyolul írta a leveleit Dietrichstein bíborosnak, de addigra már húsz éve élt a brüsszeli udvarban. A Spanyolországban hosszabb időt (akár több évet) töltő Pálffy Miklós, a hadvezér és győri hős jól beszélt,¹⁵¹ Pázmány Péter bizonyosan jól értett spanyolul.¹⁵² A diplomáciai érintkezés nyelve azonban a latin és az olasz volt. A budapesti Egyetemi Könyvtár őriz egy brüsszeli francia–spanyol (1606), egy római olasz–spanyol (1620) és egy bécsi német–spanyol (1670) szótárát.¹⁵³

A spanyol Habsburg szerzők műveinek tartalmi befogadása mellett intenzívnek nevezhető a nyelvi és didaktikai hatás. Ez főként a műfordításokon, a népszerűsítő kompilációkon, az oktatáson és a nevelő célzatú iskoladráma-irodalmon keresztül érvényesült.

A magyar fordítások latin forrásokból készültek. A kutatás régóta tud egy (elvesztettnek tűnő) Vives-fordításról.¹⁵⁴ Martín de Roát a 18. század elején fordította a szintén jezsuita Taxonyi János.¹⁵⁵ Sidronius Hosschius, a 17. század első felében élt spanyol-német-alföldi jezsuita szerzetes siralmaikat a 18. század végén fordította Baróti Szabó Dávid.¹⁵⁶

Kimagasló művelődéstörténeti hatása volt a kor egyik bestsellerének. Antonio Guevara fiktív Marcus Aurelius-életrajzát, a *Fejedelmeknek serkentő óráját* kétszer is, részben vagy egészben magyarra ültették latinból (*Horologium principum*, spanyolul *Reloj*

Bibliotheca Zriniana A–C alapján készültek, a kolligátumok egyes tételeit külön számolva, 710 művet számításba véve. A Spanyol Monarchiára 4,79%-ot (34 tételt) számoltunk, a dél-németalföldi, luxemburgi, spanyolországi, nápolyi és milánói kötetekkel. Ezzel megelőzi „Svájc”-ot, a Svájci Államszövetséget: 4,65% (33 tétel). A Genfi Köztársaság (4 tétel) ekkor nem az Államszövetség része. Alig marad el a közép-európai Habsburg Monarchia osztrák és cseh területeitől: 5,49% (39). A Zrinyi-könyvtár hispanikumainak többsége nem a Spanyol Monarchia területén jelent meg. Az „olaszországi” kiadású kötetek bontására a következőket kaptuk: Velencei Köztársaság: 26,62% (189), Pápai Állam (Rómával, Ferrarával, Bolognával): 7,04% (50), Toszkánai Nagyhercegség (Firenzével): 0,56% (4), más itáliai állam: 0,85% (6).

151 San Clemente, Madrid császári követének levele Alessandro Farnesének, spanyol-németalföldi kormányzónak, Bécs, 1582. június 2., ÓVÁRY Lipót, *A Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottságának oklevélmásolatai*, 2. füz. (Budapest, 1894), doc. 992, 204.

152 Lásd a 115. jegyzetet.

153 BEK, 032294, Hc 855, Hc 4r 179.

154 A Vives szintén jól ismerő Szenci Molnár Albert *Imádságos könyvecskéjé*t idézi: H. KAKUCSKA Mária, „Juan Luis Vives és Pázmány Péter a nőnevelésről”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 89 (1985): 479–485, 480.

155 BÁTHORY Orsolya, „Exemplumok a tisztítóhelyről: A *Status animarum Purgatorii* magyar fordítása”, in *Nunquam auctores, semper interpretes: A magyarországi fordításirodalom a 18. században*, szerk. LENGYEL Réka, 39–57 (Budapest: MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, 2016).

156 HUBERT Ildikó, „A siralom műfaj a 18-19. század fordulóján”, in *Nyelv, lelkiség és regionalitás a középkor és kora újkorban*, szerk. GÁBOR Csilla, KORONDI Ágnes, LUFFY Katalin, TÓTH Zsombor és BALOGH F. András, 241–248 (Kolozsvár: Egyetemi Műhely Kiadó, 2013).

de principes). Az 1628-as, Prágai Andrásé¹⁵⁷ erőteljesen megújította nemcsak a politikai diskurzus nyelvét,¹⁵⁸ de az újabb kutatások alapján kifejezetten forradalmi módon, legalább félezer új szó megalkotásával vagy első használatával évszázadokra hatóan a magyar nyelvet is. Töttös Gábor utánajárt annak is, hogy erre a fontos, megítélésünk szerint jelentősége miatt a középiskolai tankönyvekbe való adatra miért kellett 2018-ig várni.¹⁵⁹ Az okok tanulságosak, és általában jellemzők a spanyol aranykori kultúra magyarországi hatástörténetének vizsgálatára.

Ami a népszerűsítő kompilációkat illeti, ismert, hogy Zrínyi Miklós az aforizmái jelentős részét (mint a Zrínyi-könyvtár bemutatásakor jeleztük) Álamos de Barrientostól vette. Szintén ott említettük, hogy Lackner Kristóf egy művében a Marcus Aurelius-életrajzból vett részleteket.

Ami az oktatást illeti, érdemes különválasztani a vizsgálatban a tananyagként vagy kiegészítő tananyagként történeti könyvtárakba került hispanikát a többitől. Ezekkel és fordításaikkal szervezett keretben látták el a tanító szerzetesrendeket, ezek tehát nem úgy kerültek be a gyűjteményekbe, mint a főúri magánkönyvtárak tételei.¹⁶⁰ A Zrínyi-könyvtárból már láttunk példát aktívan használt retorika- és nyelvtankönyvekre (és Spanyol Monarchia-beli szerzőikre). Az emblematika-irodalom jelentős szerepet játszott a 17. század utolsó és a 18. első évtizedeiben a grammatikai, poétikai és retorikai stúdiókban. Németalföldi emblémaírók mellett kiemelendő Saavedra Fajardo, a leggyakoribb nem jezsuita szerző fejedelemtükre (14 könyvtárban 27 példánnyal).¹⁶¹ Vives általános európai hatása az elméleti irodalomban nehezen túlbecsülhető, hatása Pázmány esetében utóbbi nőnevelésben kifejtett nézeteire világosan igazolható.¹⁶² Vives Magyarországon található kötetének jelentős része a jezsuita iskolákban tankönyv volt.¹⁶³

157 FAZEKAS Sándor, „A gyöngy és az árpaszem: Prágai András: Fejedelmeknek serkentő órája”, in *Filológia és textológia a régi magyar irodalomban*, szerk. KECSKEMÉTI Gábor és TASI Réka, 189–196 (Miskolc: Miskolci Egyetem BTK, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, 2012).

158 KONTLER László and TRENCSENYI Balázs, „Hungary”, in *European Political Thought, 1450-1700: Religion, Law, Philosophy*, eds. Howell A. LLOYD, Glenn BURGESS and Simon HODSON, 176–207 (New Haven–London: Yale University Press, 2007), 199.

159 TÖTTÖS Gábor, *A korát megelőző ébresztőóra: Concettók, új szavak és manierista stílusjegyek Prágai András Fejedelmeknek serkentő órája (1628) első könyvében*, Napút Online (2020), hozzáférés: 2020.05.15, <http://www.naputonline.hu/2018/03/11/dr-tottos-gabor-a-korat-megelőzo-ebresztoora>.

160 Lásd például: KNAPP Éva, *Andocs, Régi magyarországi vallásos nyomtatványok 5* (Zebegény: Borda Antikvárium, 2020), az ottani ferences könyvtár rekonstrukciójával.

161 KNAPP, „Az emblematika oktatásának...”, 16–17.

162 H. KAKUCSKA, „Juan Luis Vives és Pázmány...”

163 Lásd például: KNAPP Éva, „Levélelméletek a magyarországi jezsuita oktatásban a 16–18. században”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 115 (2011): 554–580.

A spanyol nyelvű, kéziratként Madridban és Brüsszelben fennmaradt, Olivares gróf-hercegnek dedikált jogi, politikai, irodalmi jellegű munka,¹⁶⁴ amelyet szinte biztosan a Salamancában kánonjogi végzettséget szerző Saavedra Fajardo írt, több műfaj kereszteződése: pamflet, jogi és irodalmi traktátus, politikai vitairat, memorandum. Az 1640 februárjában kezdődött nürnbergi választófedelmi gyűlésre írta, amikor a francia befolyás a Birodalomban egyre erősebbé vált. Az Oszmán Birodalom perzsa háborújának befejezése után az európai közvélemény a Porta Európa-ellenes támadását várta. Meg *nem* jelenésének körülményei a spanyol Habsburg belső diplomáciai és politikai harcokkal, valamint a gyorsan változó hadügyi helyzettel hozhatók összefüggésbe.

Az Olivaresnek ajánlott mű elsődleges célja a német birodalmi rendek és fejedelmek meggyőzése volt annak érdekében, hogy ne legyenek semlegesek a Német-Római Birodalom területén jelentős érdekszférával rendelkező Franciaországgal és Svédországgal (a Habsburgok ellenfeleivel) szemben, hanem a császárt, III. Ferdinándot támogassák. Az értekezés másodlagos célja a dinasztia globális hatalmi szerepének bemutatása, az államérend-irodalomba illeszkedve, az isteni gondviselés és keresztény eszkatológia keretébe is helyezve. A mű végén a szerző egy keresztény unió megvalósulásának esetére nyit a francia hatalommal való kiegyezésre, és tervet állít elénk az Oszmán Birodalom megdöntésére.

A bibliai, jogi, politikaelméleti és történeti érveket közel 400 idézet támogatja ókori szerzőktől, joggyűjteményekből, korabeli törvényekből és szerződésekből, történetíróktól és a Bibliából. Állást foglal a 16–18. századi jogelméleti vitákban (*Reichspublizistik*)¹⁶⁵ is: monarchikus, központosított vagy föderalisztikusabb legyen a Német-Római Birodalom alkotmányos berendezkedése? Az előbbi mellett foglalt állást. Az *Antineutralidad* az európai spanyol hegemonia végóráiban vonultatja fel a madridi diplomácia teljes érvétségét egy kedvezőtlen környezetben, pár hónappal a katalán és portugál államok lázadása előtt.

A találmányt bemutató írásunkban amellet érveltünk, hogy a kézirat Saavedra Fajardo fejedelemtükrével azonos színvonalú és jelentőségű. Ha nyomtatásban megjelenik és lefordítják, minden bizonnyal bestsellerré vált volna. Ezt arra alapozzuk, hogy politikai jellegű művei közül életében csak kettő jelent meg (az emblémáskönyve mellett egy pamflet a svájci kantonokban), s mindkettő nagy sikernek bizonyult.

A mű számos magyar vonatkozással bír, amelyeket egy korábbi alfejezetben bemutatunk. A murciai író rendkívüli alapossággal válogatta össze forrásait, és olyan, újabban (hatásuk miatt) itthon is vizsgált fontos szerzőket idéz, mint „a francia Machia-

164 Bemutatását lásd: MONOSTORI Tibor, „Antineutralidad: An Unknown and Unpublished Book of Diego de Saavedra Fajardo”, *Janus: Estudios sobre el Siglo de Oro* 7 (2018): 1–18. Kritikai kiadása várhatóan 2021-ben jelenik meg Spanyolországban, jóval hosszabb és részletesebb bevezetővel, mint a jegyzetben hivatkozott cikkben.

165 Az általunk ismert legjobb összefoglaló: Michael STOLLEIS, *Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland: Erster Band: Reichspublizistik und Policywissenschaft 1600–1800* (München: C. H. Beck Verlag, 1988).

velli”, Philippe de Commynes történetíró,¹⁶⁶ és a német politika- és teológiai filozófia egyik legnagyobb alakja, Christopher Besold jogtudós.¹⁶⁷ Mivel utóbbi szerzők a Zrínyi-könyvtárban is megtalálhatók, kísérletként összehasonlítottuk *A semlegesség ellen* forrásait a *Bibliotheca Zriniana*val. Nem zárjuk ki, hogy a murciai író és Zrínyi Miklós ismerték egymást, hiszen Saavedra Fajardo 1635 és 1641 között számos alkalommal tartózkodott hónapokra Bécsben, és szenvedélye volt a vadászat. Három kategóriát különítettünk el: a tematikus, a szerzői és a tételes egyezéseket.

A *tematikusok* közé tartoznak, hogy mindkét gyűjteményben szerepel emblémás-kötet, illetve Spanyolország középkori vizigót történelméről munka. A Dániel próféta 7. könyvére és próféciáira utaló bejegyzés¹⁶⁸ is felkeltette az érdeklődésünket, mert az isteni harag és a próféciák, a négy birodalom elmélete, illetve a török veszély összekapcsolódása jól ismert a humanista hagyományban¹⁶⁹ és a spanyol irodalomban¹⁷⁰ is, s *A semlegesség ellenben* is megjelenik.¹⁷¹

A *szerzői* csoport közé soroltuk Besold munkáit: bár *A semlegesség ellen* egy Oszmán Birodalom-történetet idéz, a munka és a murciai író életútja nyilvánvalóvá teszi, hogy Saavedra (miként a Zrínyiek is) a *Reichspublizistik* és a német-római birodalmi alkotmányjogi viták miatt is érdeklődhetek utána. Ezt valószínűsíti, hogy Joachim Mynsinger von Frundeck korabeli német jogtudós művei is megvoltak mindkét félnek. A kéziratos értekezés idéz Catullustól, Tibullustól, Propertiustól: ez a három szerző egyszerre, egy kötetben található meg a Zrínyi-könyvtárban; talán ugyanebből a kiadásból dolgozott a spanyol szerző is. Közös pont még Lucanus és Plutarkhosz.

166 CSERNUS Sándor, „A reneszánsz fejedelműkrök forrásvidékén: Philippe de Commynes, a »francia Machiavelli«”, *Századok* 133 (1999): 125–144.

167 Magyarországról érkezett tanítványai is voltak, ideértve a már említett Lackner Kristófot, akinek éppen a szintén már említett, spanyol vonatkozású aforizmagyűjteménye kiadásában segített: FATA Márta, „Die Beziehungen zwischen der Universität Tübingen und der westungarischen Stadt Odenburg am Anfang des 17. Jahrhunderts”, in *Peregrinatio Hungarica: Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*, Hg. Márta FATA, Gyula KURUCZ und Anton SCHINDLING, 250–264 (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2006), 250–253. Itt jegyezzük meg, hogy Besold kiadta németül Campanella *Monarchia di Spagna* című művét, saját előszavával.

168 Lásd a VEGETIUS, *De re militari* (218 [BZ 221]) kötetébe Klesch Dániel által írt verset a *Bibliotheca Zriniana* szerkesztőinek elemzésével, uo.

169 BENE Sándor, „Ratio temporum: Dániel próféta és a magyar történetírás”, in *Clio inter arma: Tanulmányok a 16–18. századi magyarországi történetírásról*, szerk. TÓTH Gergely, Monumenta Hungariae historica: Dissertationes, 87–116 (Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 2014); PETNEHÁZI Gábor, „Variációk Dánielre: Az isteni bosszú és gondviselés a 16. századi humanista történetírás nyelvében (Sleidanus, Budina és Forgách)”, in *A reformáció és a katolikus megújulás latin nyelvű irodalma*, szerk. BÉKÉS Enikő, KASZA Péter, KISS Farkas Gábor, LÁZÁR István és MOLNÁR Dávid, *Convivia Neolatina Hungarica* 3, 57–72 (Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, 2019).

170 Mariano DELGADO, „Der Traum von der Universalmonarchie – Zur Danielrezeption in den iberischen Kulturen nach 1492”, in *Europa, Tausendjähriges Reich und Neue Welt: Zwei Jahrtausende Geschichte und Utopie in der Rezeption des Danielbuches*, Hg. Mariano DELGADO, Klaus KOCH und Edgar MARSCH, *Studien zur christlichen Religions- und Kulturgeschichte* 1, 252–305 (Freiburg: Universitätsverlag Freiburg Schweiz–W. Kohlhammer, 2003).

171 BNE, Mss. 432. fol. 67r.

A *tételes* egyezéseket a 3. táblázatban soroltuk fel. Közülük Álamos de Barrientos Tacitus-kommentárjai mellett (Zrínyi Miklós és *A semlegesség ellen* szerzője is aktívan használta a művet) Franz van den Zype korában igen népszerű jogtörténeti munkájára hívjuk fel a figyelmet. A *Hiatus Jacobi Cassani obstructus* egy gyors válasz volt Jacques Cassan francia jogász Richelieu bíborosnak dedikált művére, amelyben felsorolta és elemezte a francia uralkodó (a spanyol Habsburg fél által persze sok esetben cáfolt) öröklésjogi igényeit Európa államaiban.¹⁷²

Téma	Szerző	Cím
Jog	Franz van den Zype	Hiatus Jacobi Cassani obstructus
Filozófia	Augustinus	De civitate Dei (Zrínyinél Vives-kommentárokkal)
Politika	Baltasar Álamos de Barrientos	Tacitus-kommentárjai (Zrínyinél olaszul)
	Justus Lipsius	Politicorum sive Civilis Doctrinae Libri Sex
Ókori szerzők	Ovidius	Ars amatoria
	Seneca	Troades
	Cicero	De officiis
	Valerius Maximus	Factorum et dictorum memorabilium (Zrínyinél spanyolul)
	Suetonius	De vita Caesarum
	Livius	Ab urbe condita
Hadtudomány	Vegetius	De re militari
Történelem	Guicciardini	Olaszország története
	Bonfini	Decades

3. táblázat: Tételesen egyező elemek *A semlegesség ellen* hivatkozásaiban és a Zrínyi-könyvtárban

Összegzés

A Spanyol Monarchia 16–17. századi területére kidolgozott irodalmi földrajzi modell alkalmazásai meggyőzően mutatják (eszmetörténeti elemzések nélkül is) a spanyol Habsburg kultúra termékeinek meghatározó, helyenként domináns jelenlétét Magyarországon. Ez összhangban van a politika-, diplomácia-, gazdaság- és hadtörténeti kutatások eredményeivel.

A magyarországi, Nyugat- és Dél-Európára irányuló, kora újkori irodalomtörténeti kutatás térgeometriájában hagyományosan „Franciaország”, (holland) „Németalföld”,

¹⁷² Jacques DE CASSAN, *Les Recherches des droits du roi et de la couronne de France sur les royaumes, duchés, comtés, villes et pays occupés par les princes étrangers* (Paris: F. Pomeray, 1632).

„Németország” „Olaszország” áll a központban. A tény, hogy „Spanyolország” és (általában) a spanyol Habsburg civilizáció nem kap velük egyenrangú (vagy kiemeltebb) helyet, részben azzal magyarázható, hogy a fenti fogalmak és történeti földrajzi elnevezések anakronisztikusak, és használatuk (a korabeli politikai és jogi realitásra vonatkozó reflexió nélkül) megtévesztőnek bizonyulhat. A spanyol Habsburgok államának a Spanyol Monarchia ibériai területeivel való azonosítása súlyos aránytévesztéseket okoz, ellenben a hiszán állam európai területeinek egységben kezelésével nemcsak a korabeli szóhasználatot és történeti háttérrel érthetjük meg jobban, de a tényleges jogi, politikai és kulturális kereteken alapuló irodalomtörténeti térgeometria bevezetésével jóval pontosabb és megbízhatóbb képet nyerhetünk a kapcsolatrendszeréről és a hatásmechanizmusokról. Ha ellenben a spanyol anyaországra és nyelvre összpontosítunk, akkor a Spanyol Monarchia kulturális tudás-transzferének a művelődésünk szinte minden területére kiterjedő markáns hatása jobbra eltűnik a kutatás szeme elől.

Mindez jól látszik, ha a vizsgálatot kiterjesztjük a különböző európai spanyol Habsburg-udvarokra és központokra, a magyarországi könyvgyűjteményekre vagy egyes szakterületekre (oktatásügy, egyházi irodalom, politika-, jog- és természettudomány, drámai irodalom stb.).

Ahogy Forgách Ferenc és Pázmány Péter esztergomi érsekek, úgy a Zrínyiek, illetve az egyházi intézmények sem teheték meg, hogy ne tájékozódjanak első kézből a korabeli politika- és neveléstudomány, humanizmus, tudomány, földrajz, hadügy és egyházi irodalom kimagasló Spanyol Monarchia-beli alkotásaiból, illetve a szerzetesrendek esetében, hogy ne használják fel azokat. Annak megítélése, hogy ezt kötelességből, vagy az akkulturáció jeleként tették, tanulmányunk keretein kívül esik. Itt arra hívjuk fel a figyelmet, hogy a hazai tudományosság számára még mindig kevésbé ismert az a tény (és annak művelődéstörténeti következményei), hogy a német-római császár, egyben magyar király és politikai tanácsadó még az 1630–40-es években is függőségi viszonyban álltak a madridi politikától és a bécsi spanyol udvartartástól.

Ezek a művek jellemzően több nyelvre lefordítva, több tucatnyi kiadásban jelentek meg Európa nyomdáiban, de a legritkábban spanyol nyelven, vagy spanyol anyaországi kiadással.

Még a Zrínyi-könyvtárban is, amely jelentős része már a Francia Királyság felemelkedése idején épült, és ahol (Klanczay Tibor kutatásaiból jól ismert) erős volt a francia hatás, a hispanika és a gallika közel egyenlő súlyt képviselt az állományban, és ez megfelelt a politikai realitásnak. Itt a Zrínyi család (és -könyvtár) egészéről írunk, mert a hispanika jelentős része a legkiemelkedőbb családtag, Zrínyi Miklós akaratától függetlenül került oda, vagy olvasatlan maradt. Ám esetében sem véletlen, hogy tucatnyi nyomtatvány és kézirat éppen a spanyol–francia nagyhatalmi vetélkedéssel és ezek hatásaival foglalkozik, amelynek közép-európai párhuzamai magától értetődők. A spanyol pénzből is fizetett horvát–magyar lovasok portyázásainak sikere 1636-ban a Francia Királyság magterületein éppen nem arra utalhatott a fiatal, éppen itáliai útra induló (és végül a Spanyol Monarchia területeire is eljutó) Zrínyi Miklós számára, hogy az európai spanyol Habsburg erőfölénynek egyhamar vége. Annak kulturális termékei,

államberendezkedése helyenként vonzó, másutt elrettentő, de gondosan vizsgált minta lehetnek számára.

Új értelmet és dimenziót kapnak a jól ismert toposzok, mint a kereszténység védőbástyája, a Hunyadiak aranykora vagy a virágzó Magyarország. A Spanyol Monarchia esetében ezek egzotikumukat veszítik, és valósággá válnak. Szemben Európa nagy részével, ahol csak korlátozottan lehetett részt venni az oszmánellenes harcokban, a Magyar Királyság és a Spanyol Monarchia mediterrán területei jóval nagyobb arányban viselték ezek terheit.

Ez, továbbá a közös nápolyi–itáliai és Habsburg történelmi kapcsolat, valamint a *Reconquista*-hagyomány unikálissá teszi a 16–17. században a „spanyol”–magyar kapcsolatrendszer. Intenzitását tovább növeli, hogy ekkor válik a Spanyol Monarchia egy gyarmatbirodalom birtokosává. Nem véletlen, hogy (a hagyományos elképzeléssel ellentétben) ekkor ér csúcára az ezeréves spanyol–magyar kapcsolatrendszer erőssége is.

A számos, tanulmányunkból következő és előttünk álló kutatásból néhányat említünk. Pázmány egykori magánkönyvtárából újabb kötetek megtalálásához vezethet el az itt bemutatott módszer. Az erős Bonfini-hatás Lope de Vega tematikus alkotásaiban szükségessé teszi a spanyol nyelvű jezsuita drámák vizsgálatát.¹⁷³ Elkezdtük egy *Hungaria Hispanica* állomány összeállítását,¹⁷⁴ illetve az államok közötti, Magyarországot is érintő mozgások szereplőinek összeírását Németalföldtől Nápolyig (nemeselek, diákok, katonák, rendtagok stb.).¹⁷⁵ Megfontolandónak tartjuk a jövőben a könyvtárkatalogusok összeállításánál a kiadási hely és szerző mellett feltüntetni azok politikai-jogi hovatartozását is.¹⁷⁶ A mesetörténetben különleges kapcsolatot jelenthet a nápolyi Giambattista Basile neves meséskönyvének áttételes hatása.¹⁷⁷ A *fekete legenda* és a katolikus inkvizíció ki nem merülő forrás volt már a kor irodalmában is.¹⁷⁸

173 Német nyelvterületre lásd: KNAPP Éva és Tüskés Gábor, „Magyar történelmi tárgyú drámák a német jezsuita színpadon”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 111 (2007): 343–387.

174 Minta erre még: MONOK István, „Francia szerzők a magyar nemesség olvasmányjaiban 1526–1671”, *Csongrád Megyei Könyvtáros* 26, 1–4. sz. (1994): 49–60.

175 Minta erre: BITSKEY István, „Németalföldi humanisták a 16. századi Magyarországon”, in *Debrecentől Amszterdamiig: Magyarország és Németalföld kapcsolata*, szerk. PUSZTAI Gábor és BOZZAY Réka, 45–57 (Debrecen: Debreceni Egyetem BTK Néderlandisztika Tanszék, 2010).

176 Ezzel elkerülhetők lennének egyes kevésbé sikerült kategorizálások, például a *Bibliotheca Zrinianae*. A soproni jezsuita kollégium 1727. évi katalógusában Juan Eusebio Nieremberg 8, Antonio de Guevara 7, Cipriano Suárez 3, Saavedra Fajardo 1 munkája található meg latinul. A „latina” kategória alatt szerepelnek, kivéve Guevara két művét („germanice”!) és Saavedra Fajardo-t („hispanica”). A latinul kiadott német szerzők ellenben (például Luther) mind a Germanica alá kerültek. Lásd: Tibor GRÜLL, Katalin KEVEHÁZI, Károly KOKAS, István MONOK, Péter ÖTVÖS und Harald PRICKLER, Hg., *Lesestoffe in Westungarn II. Köszeg (Güns), Rust (Ruszt), Eisenstadt (Kismarton), Forchtenstein (Fraknó) 1535–1740*, 2 köt. Adattár a XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 2 (Szeged: Scriptum, 1996), 2:213–259.

177 Gulyás Judit könyvismertetője a magyar kiadásról: GULYÁS Judit, „Giambattista Basile: Pentamerón: A mesék meséje avagy a kicsik mulattatása: Fordította, az előszót írta és a jegyzeteket összeállította Király Kinga Júlia. Pozsony, Kalligram. 2014”, *Ethnographia* 126 (2015): 525–527.

178 BALÁZS Mihály, „Heltai Hálójának forrásáról és eszmetörténeti háttéréről”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 97 (1993): 167–196; PETNEHÁZI Gábor, „Forgách Ferenc és Don Carlos, avagy ami Heltai Hálójából

Tanulságosnak tartjuk tanulmányunk szempontjából H. Kakucska Mária kutatástörténeti visszaemlékezését.¹⁷⁹ A teljes értetlenségből (mi köze lehetett egy 16. század eleji katalán írónak, Juan Luis Vivesnek Pázmányhoz, és az európai gondolkodás és nevelés megújulásához?) jutott el a kutatás oda, hogy mára kezd elfogadottá válni, hogy a korában Erasmushoz közel hasonló ismertségű és hatású humanista tudós-polihisztor műveinek vizsgálata megkerülhetetlen. Meglátásunk szerint ugyanerre az útra lépett a kutatás akkor is – de nagyobb léptékben, a Spanyol Habsburg művelődés egészét tekintve –, amikor egy új, európai modellel, kimagasló elődeink munkáira építve, új szemmel kezdte kutatni a mélyreható irodalom- és eszmetörténeti kapcsolatokat Magyarországgal.

---

kimaradt”, in *Stephanus noster: Tanulmányok Bartók István 60. születésnapjára*, szerk. JANKOVICS József, JANKOVITS László, SZILÁGYI Emőke Rita és ZÁSZKALICZKY Márton, 141–157 (Budapest: Reciti, 2015).

179 H. KAKUCSKA Mária, „Vivesz János Lajos, Pázmány Péter, Juan Luis Vives (Orczy Lőrinc) és Hargittay Emil”, in *Pázmány nyomában: Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére*, szerk. AJKAY Alinka és BAJÁKI Rita, 225–230 (Vác: Mondat Kft., 2013).